

INFOHEEMKUNDE NIEUWERKERKEN

Tweemaandelijks informatieblad van Heemkunde Nieuwerkerken
3de Jaargang - Januari-Februari 2007

Redactie- en coördinatieadres:
Ludo Raskin, Opperstraat 183 Wijer, 3850 Nieuwerkerken

ONZE NIEUWJAARSWENSEN,... EN EEN BLIK VOORUIT.

Heemkunde Nieuwerkerken wenst alle inwoners in 2007 veel voorspoed en vooral een goede gezondheid.

Het nieuwe werkjaar belooft immers druk te worden. Nu reeds te signaleren is de Erfgoeddag op 22 april die in het teken zal staan van "de muntschat van Nieuwerkerken". Deze oude munten zullen in een tentoonstelling voor het eerst publiek voorgesteld worden, begeleid met een uitvoerige publicatie.

Aan de studie, de realisatie en de openstelling van "Trage wegen" zal Heemkunde ook dit jaar haar actieve medewerking verlenen. De eerste openbare vergadering in het gemeentehuis in november 2006 was alleszins een schot in de roos wat publieke belangstelling betreft. Opvallend was de grote interesse en betrokkenheid van de aanwezigen. De discussie over de ligging en de benamingen van vele paadjes en kerkwegen toonde aan dat deze problematiek nog velen beroert. Het is dan ook positief dat als eerste concreet actiepunt door het gemeentebestuur een dossier omtrent de heropening van sommige "trage wegen" voor subsidiëring door de Vlaamse Gemeenschap zal ingediend worden.

Bij het in gaan van de 3de jaargang van dit informatieblad vraagt Heemkunde aan geïnteresseerden zich kenbaar te maken. Een functie als bestuurslid, of een tekstbijdrage voor dit blad, of tips met betrekking tot de geschiedenis van onze gemeente (verhalen, documenten, foto's, voorwerpen, ideeën) zijn van harte welkom.

NIEUWS..... VROEGER.....

In onze kinderjaren kende men geen gazetten of TV, maar dorp, streek en wereld. Nieuws deed immers mondeling zijn ronde. Op zomeravonden zag men overal groepjes samen op de trap van de deur (de zul) of op de kant (kaant) van de gracht. In de winter babbelden burens achter een goed brandende Leuvense stoof of bij een gebuur (boer of boerke) in een door paard of koeien verwarmde stal. Iedere zondag ging iedereen te voet naar de mis en wie wat ver van de kerk woonde wachtte zeker op zijn gebuur om wat te klappen onderweg. De pastoor preekte over God en Zijn Schepselen, maar ook mededelingen als: "door het aanhoudende slecht weer is het vandaag (zondag) toegelaten om in de oogst te werken". Grote ergernis bij een niet boerenbond plantpatatten verkoper als de pastoor van op de preekstoel mededeelde dat de plantpatatten toegekomen waren bij de boerenbond. Weken voor hun kerkelijk huwelijk vielen trouwlustigen van de preekstoel als volgt: "1ste roep. Zijn zinnens het kerkelijk huwelijk aan te gaan, Jef Deketel en Fien Castrol, wie enig beletsel weet is verplicht het ons bekend te maken". Moeten trouwen kon dan weer 2de en 3de roep samen zijn. Na de mis was het verzameling ronde de "Gard" (veldwachter) die van op de kerktrappen mededeelde dat er in het gemeentehuis (café Bangels voor Gorsem Schelfheide, schoolhuis of woning van Jeang de secretaris (J Graulus) voor Nieuwerkerken, zitdag was voor het afhalen van veloplasten, het invullen belastingsbrieven, het afhalen van rantsoenzegels (in de oorlog). Houtverkoop in de bossen, verkoop van de sjop, (sjop zijn takken van gekapte bomen) hout dat nodig was om te oven te verwarmen, want iedereen bakte zijn brood zelf. "Uitroepen" deelde hij mee en deed hij meestal zelf. Een uitroep was een verkoop aan de meest biedende van inboedel bij ophouden van bedrijf, onenigheid bij deling, enz. Wat nog bruikbaar was werd te koop gesteld, iets weggooid bestond niet, daarvoor was de armoede te groot. Velen die nu 70 jaar en meer zijn sliepen ooit in een bed, warmden zich aan een kachel, kregen een fiets of werkten met een schup, riek, hamer, tang of kruiwagen gekocht op een "Uitroep".

Drinkwater was er aan de gemeenteput of bij de geburen, want weinig gezinnen hadden een waterput, maar wel een koe, geit, varken en hennen die altijd "gewassen" en veel gekookt voeder kregen. Winkelwaar was in de dorpswinkels, of te voet, met koets of tram naar St Truiden. ½ kg stroop (pond) op een boterpapier, ¼ kg (250gr) borstbollen "è Viejedel", een fles petrol voor verlichting, zout, suiker, bruin zeep, en al de rest allemaal los uitgewogen in een papieren zak en de rekening in potlood op de doos van de klontjessuiker. Het waren allemaal "nieuwskanalen" meestal voor onze Moeders. Bij de smid, in de molen, in de vele dorpscafés en aan den "Dop" (iedere werkloze moest dagelijks zijn stempel halen aan het doplokaal) werd meer mannennieuws uitgewisseld. Vrouwelijke werklozen waren er niet.

Voor "Streeknieuws" was er de voddeman die oud ijzer, voddens en konijnenvellen kocht, de kolenmarchand die in de meeste gezinnen maar "één mud" (zak 50kg) kolen

of slam in den oorlog verkocht bij gebrek aan geld. De bierkar, de zavelman, de visman, de baastenmaker (mandenvlechter), het kloenkenvrouwtje, de zaadman, het stoffenmenneke, de paters voor eieren en boter en eens per jaar voor patatten, de ene met paard en kar, de andere met de hondenkar, met de fiets en Jef de Duvel droeg zijn "baasten" op zijne kop en een bussel wissen op zijnen rug.

"De Tram" was een weekblad van de drukkerij Leenen, Hamelstraat St Truiden met vooral nieuws uit St Truiden, maar ook uit de omliggende dorpen met o.a. publieke Verkopen, verkoop van allerhande landbouwgerief als cultivator (en rus), eg, botervat, kruiwagen, bieten en patatten en hondenkar enz. Hier en daar een abonnement in het dorp, een verkoper die op zaterdag de tram bij vaste afnemers bezorgde en op zondag de gard met mededelingen aan de ene kant, de verkoper aan de andere kant van de kerktrappen.

Velen werkten vroeger op het kasteel, boerderij of klooster waar de spreuk "Vrouwenhanden en paardentanden mogen nooit stilstaan" meestal een werkelijkheid was. Dan kwam de tijd van "Dienen gaan", vooral in Brussel als inwonende meid of knecht, meestal eens per maand naar huis. Jonge mannen trokken meer voor de week naar het Luikse, om te werken in de mijnen en de staalfabrieken, tot grote ergernis van veel pastoors en Kerk, want vooral in Luik was er verderfelijk socialisme volgens de Kerk. Wie diende kwam thuis vol lof vertellen over het kastje dat kon praten en waar muziek uit kwam met de naam "het Gesproken dagblad". In de oorlog 40-45 ging een buurman een half dorp ver om te luisteren naar "de Engelse post" wat streng verboden was door de Duitse bezetter. Zelf zag en hoorde ik de eerste radio na de bevrijding in 1945, de tijd dat ook een jonge dorpsgenoot trachtte dagelijks een gazet te verkopen. Op de "Dooienberg" toen weiland nu Sancta Maria in Molveren dropte omstreeks 1950 een klein vliegtuig een speciale "Avondeditie het Volk" tijdens de ronde van Frankrijk en tijdens mijn legerdienst in 1953-1954 zag ik voor het eerst een "TV" in een electriekwinkel in Tienen: "doorschuiven a.u.b. iedereen wil zien".

Nu overrompelen ze ons met Radio en TV, gazetten en allerhande moderne spullen die zorgen dat we het "WERELDNIEUWS" dezelfde dag vernemen, wat zeker een grote vooruitgang is maar het "GOEDE NIEUWS" van buurman, straat of streek weten we niet meer omdat er in onze moderne tijd zagezegd geen tijd meer is voor contacten met buurman, straat, dorp of streek, en DAT was misschien wel het "ENIG GOEDE" in wat velen de "GOEDE OUDE TIJD" noemden.

Jan Thomas, december 2006.

ZO GING DAT IN BINDERVELD IN 1886

De oude verslagregisters van de gemeenteraden van onze dorpen bieden soms een onverwachte inkijk op vergeten aspecten van het gemeenschapsleven in vorige eeuwen. Leden van Heemkunde Nieuwerkerken namen de registers van Binderveld, Kozen, Nieuwerkerken en Wijer door en selecteerden enkele fragmenten, om ze u in dit en volgende nummers van ons informatieblad aan te bieden.

Een eerste tekst komt uit het verslagregister van de gemeenteraad van Binderveld uit 1886, en hij gaat over het gebruiksrecht van de inwoners op het zogenaamde nagras.

Graslanden in beemden werden in vroegere tijden in de regel door de eigenaar of de pachter in het begin van de zomer een eerste keer gehooïd, en vervolgens hing het van het statuut van de beemd af of de eigenaar of pachter al dan niet ook nog mocht gebruikmaken van het gras dat daarna nog op zijn land doorschoot. Dit gras dat groeide nadat het een eerste keer gemaaid was, werd de achtermaat of het nagras genoemd.

In de meeste gemeenten was het zo dat alle inwoners het recht hadden om tenminste in een deel van de beemden hun vee te laten grazen in de achtermaat. In Binderveld was dat niet anders. Daar waren de weilanden in het Voorste Broek, het Elsbroek en het Kelsbroek aan het openbaar gebruiksrecht van de achtermaat onderworpen.

In 1886 zag het gemeentebestuur hierin een mogelijkheid om de gemeentekas wat bij te spijzen. Op 11 juli van dat jaar werd een reglement opgesteld waarin de voorwaarden werden vastgesteld waaronder de inwoners van het nagras gebruik konden maken.

In de eerste plaats werd vastgesteld dat enkel met koeien, vaarzen, ossen en kalveren van het weiderecht gebruik gemaakt mocht worden. Stieren werden om evidente redenen gemeden, maar ook varkens bijvoorbeeld mochten er niet geweid worden. Zij zouden door te wroeten de weiden beschadigen en de eigenaars van de landerijen schaden. Om die reden werd ook vastgelegd dat de dieren begeleid moesten worden door een koeienhoeder. Voorts werd vastgesteld dat men in de toekomst moest wachten tot het college van burgemeester en schepenen het Broek open verklaarden, alvorens men er zijn vee op mocht weiden. Op die wijze kon voorkomen worden dat dieren op het broek gejaagd werden voordat alle gras gehooïd was, en anderzijds kon men zo de eigenaars verplichten hun gras voor een bepaalde datum te maaien en het hooi af te voeren.

Hoewel de eigenaars van de gronden in kwestie voor dit weiderecht niet vergoed werden, was het gebruik ervan toch niet gratis. De gemeente hief immers een taks op elk dier dat in het nagras geweid werd. Voor runderen van drie jaar of ouder werd de taks op twee frank vastgesteld. Voor jongere dieren betaalden de eigenaars één frank. Om de taks vast te stellen die ieder moest betalen, werd besloten dat ieder die van het weiderecht gebruik wilde maken, dat uiterlijk op de eerste dag waarop het weiderecht inging bij het gemeentebestuur kenbaar moest maken, en dat hij

tegelijktijd moest melden hoeveel dieren hij wilde weiden, en de verschuldigde taks voldoen.

Het reglement van 1886 werd afgesloten met een aantal bepalingen over de straffen voor overtreders. Dat het gemeentelijk weiderecht in die tijd in Binderveld serieus genomen werd, blijkt uit het feit dat wie zijn dieren in het Broek liet lopen zonder ze op voorhand aangegeven te hebben, of wie dieren die aan iemand van buiten Binderveld toebehoorden op het gemeentelijk Broek liet lopen, zich mocht verwachten aan een boete die drie keer hoger lag dan het gewone weiderecht of zelfs aan een gevangenisstraf.

Een bijdrage van Rombout Nijssen.

De Raad der gemeente Binderveld

gezien art. 78 der gemeentewet,

overwegende dat de gemeente de weiding bezit van het nagras op het Voorste Broek, het Elsbroek en Kelsbroek,

dat de ingezetenen die voor hun vee gebruik dezer weiding maken, aan eenen weilast ten voordeele der gemeente zijn onderworpen,

dat het dus noodig is dat er een reglement van weiding besta, besluit:

Art. 1. Tot het weiden op de gemeentebeemden worden alleen toegelaten koeien, vaarzen, ossen en kalveren.

Art. 2. Worden als koeien aangezien en als dusdanig belast de melkkoeien en de vaarzen of ossen van drie jaren.

Art. 3. De opening der weiden wordt jaarlijks vastgesteld en afgekondigd door de burgemeester en schepenen.

Art. 4. De weilast is bepaald voor koeien op twee franks en voor vaarzen en kalveren op eenen frank.

In bijzonder gevallen zal het aan het gemeentebestuur vrij staan de taks van den weilast te verhoogen, mits er kennis van te geven aan de ingezetenen ten minste tien dagen voor de opening der weiding.

Art. 5. Al wie verlangt zijn vee op de gemeentebeemden te laten weiden, zal er voorafgaandelijk aangifte van doen, ten laatste den dag zelven van de weiding, aan het gemeentebestuur, en terzelfder tijd op voorhand de weilasten voldoen.

Art. 6. De overtreders van art. 5 zullen gestraft worden met eene boete van drie tot zes franks voor ieder dier of met eene gevangenzitting van eenen tot drie dagen.

Bij hervalling in het zelfde jaar zal de boete mogen verdubbelt worden.

Art. 7. De boete vermeld onder art. 6 zal toepasselijk gemaakt worden op degenen welke valsche aangiften van hun vee zullen doen.

Art. 8. Zal ook gestraft worden met eene boete bepaald bij art. 6, allen ingezetenen die zal aangenomen en op gemelde Broeken hebben laten weiden beesten toebehoorend aan personen vreemd aan de gemeente.

Art. 9. Buiten de opening der weiding zullen de beschikkingen bepaald bij art. 560 § 3 van het strafwetboek op het tegenwoordig reglement van toepassing gemaakt worden.

Art. 10. Zal gestraft worden met eene boete van drie franks al die zijne beesten op gemelde beemden zal laten weiden zonder herder.

Art. 11. De overtredingen van het tegenwoordig reglement zullen door procesverbaal bestatigd worden.

Art. 12. Het tegenwoordig reglement zal onmiddellijk afgekondigd en aangeplakt worden.

Aldus gedaan in zitting van den gemeenteraad te Binderveld, den 11 juli 1886.

UIT ONS LANDELIJK LEVEN CIRCA 1900

Of uit de tijd dat de derde wereld heel dichtbij lag...

Een verhaal van Eduard Roosen, die geboren werd in 1894.

Op het Nonnenkerkhof, in de parochie Schakkebroek, stond er vroeger een hut, gemaakt van bramen, mutsaarden en varens. Ze bezat geen schoorsteen en het regende er op vele plaatsen doorheen. De hut stond tegen het bos aangebouwd dat toen nog tot tegen de weg kwam.

De man die de hut bewoonde droeg de bijnaam "Wierke" en hij was tengevolge van een werkongeval gedeeltelijk werkonbekwaam. Zijn vrouw ging voor het gezin, dat meerder kinderen telde, regelmatig op bedeltocht en kwam rond drie uur in de namiddag terug. Haar mandje was dan gevuld met boterhammen. Soms meer, soms minder. Met een emmer ging ze dan in de gracht water scheppen en de boterhammen werden aangesproken. Het hele gezin schepte met enkele gebroken tassen water uit de emmer als drank bij hun boterham. Die emmer en die tassen waren hun enig huisgerief.

Maar het schone van de zaak was, dat de kinderen uit de buurt ook dikwijls honger hadden en dan kwamen mee eten. De vrouw deelde gewoon de gekregen boterhammen uit, zolang zij er had. Ik heb zelf meer dan eens een boterham meegegeten want met de tien kinderen uit ons gezin hadden wij het ook niet te breed.

De mensen van het Nonnenkerkhof waren allen arm. Ze woonden in zelfgetimmerde lemen huisjes met een dak van stro. Ze verdienden de kost met seizoenwerk in het Walenland, en tijdens de winter maakten en verkochten zij bezems. Als de mannen wat geld hadden, ging dit voor een groot deel naar jeneververbruik. Niet allen deden dit, maar toch velen.

Wij zelf woonden in een nogal zindelijk huisje en bewerkten daarbij één hectare grond. Alles gehuurd natuurlijk!

Zekere dag vernam vader zaliger - de man is vroegtijdig gestorven van een slag van een paard, ergens in het Walenland - dat ons huis, samen met de grond zou verkocht worden. Vader had geen geld en van een lening aan te gaan was toen geen sprake. Hij wilde echter met zijn kinderen niet op straat zitten en besliste het huis te kopen.

Om het nodige geld samen te krijgen verkocht hij alles wat hij bezat, de koe en een paar varkens, de kruiwagen en onze stoof; ook onze stoelen, de tafel, de bedden en al het gerief werden verkocht. Het enige familiestuk waar hij niet van wilde scheiden was de koffiemolen. Die bleef dus.

Om te zitten maakte vader voor ons stoeltjes van graszoden en voor hem en moeder een soort zetel, eveneens van graszoden... Ik was nog zeer jong, maar in mijn verbeelding zie ik die graszodenstoeltjes nog staan.

Vader kreeg 1000 fr. bijeen en kon overgelukkig voor die som het huis en de grond kopen.

Wij behielpen ons zoals we konden. Mijn vader en de oudsten gingen aan het werk in alle mogelijke voorwaarden, maar we kwamen er terug bovenop.

Toen ik elf jaar was, ging ik al met mijn grotere broers werken, dit wil zeggen met de kruiwagen stalmest van de boerenerven naar het veld brengen. We waren daarvoor gekend. We gingen in al de omliggende dorpen zelfs tot in Stevoort, en kwamen steeds terug met onze eigen kruiwagen vol mest! We begonnen met het eerste daglicht om te eindigen als het reeds donker werd. Dit alles op klompen en over modderige wegen. Ons loon? 1 fr. per dag en de kost. Het duurde tot 1914.

Eens hadden wij een ganse week voor eenzelfde boer gewerkt. Op zaterdagavond kregen we ons loon van de boerin, en daarbij een klein flesje jenever voor vader die toen al niet meer kon gaan werken, evenals een papieren zakje met wat koffiebonen voor moeder. Een van de mooiste herinneringen uit mijn jonge tijd!

Dit eenvoudige verhaal is opgetekend in 1973 door M. Vanbergen, die toen voorzitter was van de "Oudheidkundige Kring" van Nieuwerkerken.

KASTEEL NIEUWENHOVEN IN DE KIJKER

Zoals reeds vermeld in ons vorig nummer bezochten een twintigtal leden van Heemkunde Nieuwerkerken op zondagnamiddag 26 november het kasteel van Nieuwenhoven, dat recent te koop werd gesteld.

Onder de humoristische leiding van een van de schoonzons werd het vroegere Engels park verkend.

INFOHEEMKUNDE NIEUWERKERKEN

Tweemaandelijks informatieblad van Heemkunde Nieuwerkerken
3de Jaargang - Maart-April 2007

Redactie- en coördinatieadres:
Ludo Raskin, Opperstraat 183 Wijer, 3850 Nieuwerkerken
Lay-out: Valère Grauwels

VERNIEUWING BESTUUR HEEMKUNDE

Op 13 februari ll. werd op een statutaire vergadering het nieuwe bestuur verkozen voor de volgende twee jaren. Rombout Nijssen is voorzitter, Etienne Vanoirbeek secretaris, en Robert Vandevoot schatbewaarder.

Uittredend voorzitter André Schiffeleers wordt ere-voorzitter.

Maken deel uit van Heemkunde Nieuwerkerken:

Carlens Agnes	Oude Processieweg 32	011-686125
Carlens Josiane	Rode Haagstraat 10	011-685154
Cox Eddy	Berkenstraat 22	011-681495
Grauwels Valère	Molenstraat 9	011-680307
Heusdens Denis	Amandinaweg 130, Hrk d St	0494-717091
Nijssen Rombout	Schansstraat 135	011-582506
Raskin Ludo	Opperstraat 183	011-311076
Schiffeleers André	Klein Tegelij 67	011-671126
Thomas Jean	Diestersteenweg 66	011-683247
Vandevoot Robert	Opperstraat 47	011-593849
Vanoirbeek Etienne	Oude Processieweg 32	011-686125
Vanrusselt Ludo	Leemstraat 114	011-689048
Vanstraelen Omer	Kerkstraat 37	011-689038

Geïnteresseerden die zich in verenigingsverband willen inzetten, of personen die vrijblijvend tekstbijdragen voor dit infoblad willen leveren mogen steeds contact opnemen met een van deze leden naar keuze.

OVERLEG MET SCHEPEN DRIES DEFERM

Op 13 maart ll. ging een eerste contact-overleg door met onze nieuwe schepen voor cultuur Dries Deferm uit Kozen. In de raadszaal van het gemeentehuis ontspan zich een levendig gesprek omtrent de werking van Heemkunde Nieuwerkerken en de noden en wenselijkheden die zich stellen in de relatie van de vereniging ten opzichte van het gemeentebestuur.

Een summiere inventaris van het onroerend, roerend en immaterieel erfgoed in een gemeente is een noodzakelijke doch ook jarenlange opdracht waaraan constant moet gewerkt worden. Rekeninghoudend met de beperkingen en mogelijkheden waarmee zowel de vereniging als het gemeentebestuur worden geconfronteerd moeten er echte prioriteiten gesteld worden. In functie van hun belangrijkheid en mogelijke koppeling aan gelegenheidsactiviteiten (erfgoeddag, monumentendag) zullen keuzes worden gemaakt. Zo is de Erfgoeddag 2007 op 22 april gewijd aan "de muntschat van Nieuwerkerken", en zal op de Monumentendag 2007 op 9 september er "een monumentenroute" in de gemeente worden georganiseerd.

Doch werken aan de basis blijft een uitgangspunt. In die context werd er als een eerste gemeenschappelijk project vooropgesteld het streven naar "een nieuwe inventarisatie van het historisch kunstbezit van de kerken van Binderveld, Kozen, Nieuwerkerken en Wijer". Zij bewaren immers onze oudste en meest kostbare kunstvoorwerpen.

Ludo Raskin.

ZO GING DAT IN KOZEN IN 1916

Het verslagregister van de beraadslagingen van de gemeenteraad van Kozen voor de jaren 1912-1923 bevat een reglement van 18 december 1916 op het arenrapen of naogsten. Het recht op het naogsten betekent dat mensen die zelf niet boerden, het recht hadden om het graan dat na het maaien op het veld was blijven liggen, te vergaren. Dat recht was voorbehouden aan inwoners van het eigen dorp: iemand van Kozen mocht in Wijer niet naogsten, en iemand van Wijer moest in de oogsttijd in Kozen van de akkers blijven. Met name in slechte tijden, met schaarste ten gevolge van misoogsten of van oorlogsomstandigheden, zag de plaatselijke overheid zich soms verplicht om regelend op te treden om mistoestanden te voorkomen.

Zowel de rechten van de eigenaars van het koren, als die van de mensen die wilden naogsten, moesten beschermd worden. Zo was het verboden om met het naogsten te beginnen voordat het graan opgebonden en in schoven gezet was. Voorts moesten de naogsters op een zekere afstand van de maaiers en binders, en van hun schoven blijven. Tussen zonsondergang en zonsopgang mocht ook niet nageogst worden.

Maar ook de mensen die gebruik maakten van de naogst moesten beschermd worden. Zo was het aan de eigenaars of pachters verboden hun vee op de stoppels te laten weiden, voordat de naogsters gedurende minstens 24 uur de gelegenheid gekregen hadden het overgebleven graan bijeen te zoeken. Het was de boeren en hun knechten ook niet toegelaten hun eigen dienstlieden te laten naogsten voordat de andere mensen daar de gelegenheid voor kregen.

Hoewel de gewoonte om aren te rapen na de oogst in de twintigste eeuw geleidelijk aan verloren ging, kende het fenomeen om voor de hand liggende redenen een

heropleving tijdens de beide wereldoorlogen, toen de voedselbevoorrading van ons land moeilijk verliep. Vooral in de eerste wereldoorlog was er in ons land een voedseltekort. In de jaren die aan de eerste wereldoorlog voorafgingen, was België voor een groot deel van de voedselvoorziening van het buitenland afhankelijk. 75 % van de benodigde tarwe werd ingevoerd. Voor rogge en haver was het tekort kleiner, maar in eigen land werd er niet genoeg geproduceerd om iedereen te voeden. Toen die invoer ten gevolge van de oorlogsomstandigheden voor een groot stuk wegviel, leidde dat tot schaarste, en schoten de prijzen van levensmiddelen de hoogte in.

Eén en ander leidde er ook in Kozen toe dat het oude gebruik van het arenrapen weer populair werd. Toen de gemeentebestuurders vaststelden dat de mensen in 1916 in de oogsttijd zelfs hun kinderen uit de school hielden om bij het naaogsten te helpen, werd besloten daar iets aan te doen. Er werd besloten dat de schooluren in de oogsttijd beperkt werden tot twee en half uur in de namiddag, van één tot half vier. Tijdens die schooluren werd het verboden aren te rapen. Pas vanaf vier uur in de namiddag mochten zowel kinderen als volwassenen naaogsten. Na zonsondergang moest iedereen weer uit het veld zijn.

Reglement

Betrekkelijk het verbod van in den oogsttijd gedurende de schooltijd aren te lezen.

Art. 1. Gezien de beraadslaging van 17 oogst jongstleden, waardoor de gemeenteraad de jaerlijksche groote vacanties opnieuw op het vroeger tijdstip vaststelt;

Art. 2 Gedurende de klasuren der lagere school is het streng verboden aan kinderen en volwassenen aren te rapen.

Art. 3. In den oogsttijd zullen de schooluren vastgesteld zijn van 1 uur tot 3 ½ uren.

Art. 4. Van af 4 uren tot 's zonsondergang zal het geoorloofd zijn aan kinderen en volwassenen op de velden aren te rapen.

Tegenwoordig reglement zal in driedubbel afschrift aan het schoolopzicht onderworpen en aan de goedkeuring der Bestendige Deputatie overgemaakt worden.

Vastgesteld in zitting van den gemeenteraad van Cosen den 18 december 1916.

Waren tegenwoordig M.M. Senden, Wintmolders, Gilot, Doucé, Jeuris, Ruymen.

Van wege de gemeenteraad:

De secretaris
Wintmolders

De burgemeester
Senden

(Rijksarchief Hasselt, Gemeenterachief Kozen. Overdracht 2001, nr. 4)

ERFGOEDDAG ZONDAG 22 APRIL,

MET DE MUNTSCHAT VAN NIEUWERKERKEN

Dit evenement dat ongetwijfeld ook grote belangstelling zal opwekken buiten onze gemeente werd door cultuur-coördinator Linda Van Marsenille reeds zo treffend toegelicht in het recente infoblad van onze gemeente. Van daar dat deze toelichting integraal wordt overgenomen, waarvoor onze dank.

In de zomer van 2005 werd door een groep archeologen in Nieuwerkerken de grootste muntschat die ooit in Vlaanderen werd aangetroffen, opgedolven. Het was dé historische ontdekking van het jaar, die ook de krantenkoppen en zelfs het TV-nieuws haalde. Om schattenzoekers niet op verkeerde ideeën te brengen werd toen nog niet onthuld dat deze schat in Nieuwerkerken werd gevonden. De vondst bestaat uit naar schatting 8000 koperen munten uit de jaren 1600-1800, uit diverse streken van Europa. Een gigantische hoop kleingeld uit vervlogen tijden.

Deze muntschat werd zoals het hoort aangemeld bij de cel archeologie van de Afdeling Monumenten en Landschappen. Het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed (VIOE) staat in voor de conservatie en het onderzoek van deze muntschat.

Vooraf in wetenschappelijk opzicht is de vondst heel belangrijk. Over de circulatie van kopergeld in de 18de eeuw werd nog nauwelijks onderzoek verricht omdat de bronnen hiervoor totnogtoe te beperkt waren. Deze vondst opent een venster op het gebruik van pasmunt in deze periode. Een groot aantal van de munten zijn ondertussen bestudeerd en geïdentificeerd. Ter gelegenheid van de Erfgoeddag worden zij naar Nieuwerkerken overgebracht en

worden zij in het gemeentehuis tentoongesteld. Archiefonderzoek heeft bovendien aanwijzingen opgeleverd over hoe deze schat vroeger bijeen gebracht is, en wie de Nieuwerkerkenaar zou zijn die deze munten heeft verzameld en in de grond gestopt.

Wie even nieuwsgierig is als wij en kennis wil maken met een onverwacht stuk Nieuwerkerkens erfgoed, kan deze munten gaan zien tijdens de Erfgoeddag in de raadszaal van het gemeentehuis op zondag 22 april, tussen 10 en 18u. Heemkunde Nieuwerkerken is uw gastheer en geeft tekst en uitleg bij de tentoonstelling.

Bij inlevering van de huis-aan-huis bestelde bon ontvangt ieder Nieuwerkerks gezin die dag op de tentoonstelling kosteloos de gelegenheidsbrochure over deze muntschat, geschreven door Rombout Nijssen.

Bovendien kan iedereen er de ganse dag terecht bij een muntenexpert voor het toelichten en het schatten van uw geërfde of mogelijk op de zolder gevonden oude munten. Wie weet misschien nog een muntschat, doch nu in uw bezit.

(47)

Les quarts du Ducaton, faisant 17. Sols & trois Liards courant.

De quarten van den Ducaton, doende 17. Stuyvers en dry Oorden courant.

Les huitiemes du Ducaton, faisant 8. Sols & trois Liards courant.

De achtste van den Ducaton, doende 8. Stuyvers en dry Oorden courant.

Les Pieces de sept Sols courant.

Den Schelling doende 7. Stuyvers courant.

(29)

Demi Ducaton de l'Imperatrice Reine, du poids de 10. Esterlins 26. Grains.

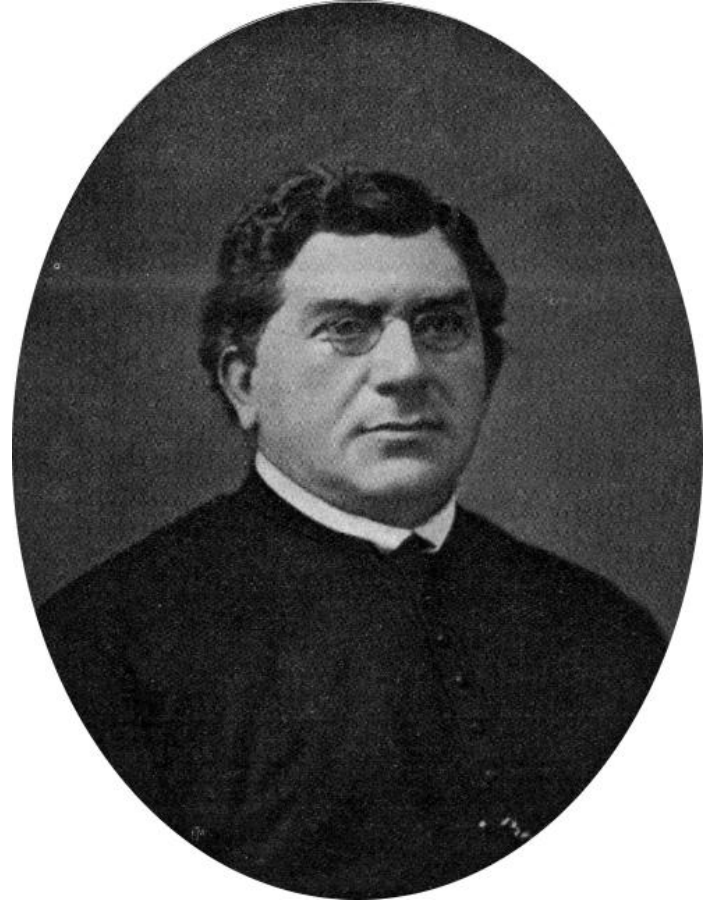
Halven Ducaton van de Koninginne wegende 10. Engelschen 26. Greynen gewigtigt.

N ^o	arg. de ch. wissel-geld			arg. coura. courant.			arg. de cha. wissel-geld.			argent coura. courant.			
	G	S	O	G	S	O	P	S	G	P	S	G	O
1	1	10	2	1	15	2	0	5	1	0	5	11	0
2	3	1	0	3	11	0	0	10	2	0	11	10	0
3	4	11	2	5	6	3	0	15	3	0	17	9	1
4	6	2	0	7	2	1	1	0	4	1	3	8	1
5	7	12	2	8	17	3	1	5	5	1	9	7	1
6	9	3	0	10	13	2	1	10	6	1	15	7	0
7	10	13	2	12	8	3	1	15	7	2	1	6	0
8	12	4	0	14	4	1	2	0	8	2	7	5	0
9	13	14	2	16	0	1	2	5	9	2	13	4	1
10	15	5	0	17	15	3	2	10	10	2	19	3	1
11	16	15	2	19	11	1	2	15	11	3	5	2	1
12	18	6	0	21	7	0	3	1	0	3	11	2	0
13	19	16	2	23	2	2	3	6	1	3	17	1	0
14	21	7	0	24	18	0	3	11	2	4	3	0	0
15	22	17	2	26	13	3	3	16	3	4	8	11	1
16	24	8	0	28	9	1	4	1	4	4	14	10	1
17	25	18	2	30	4	3	4	6	5	5	0	9	1
18	27	9	0	32	0	2	4	11	6	5	6	9	0
19	28	19	2	33	16	0	4	16	7	5	12	8	0
20	30	10	0	35	1	2	5	1	8	5	18	7	0
21	32	0	2	37	7	1	5	6	9	6	4	6	1

PIETER-HUBERT CRETEN

van pastoor te Wijer tot Limburgse Hendrik Conscience.

P.-H. Creten werd te Stevoort geboren op 18 december 1823 als oudste van negen kinderen in het gezin van een horlogemaker, die in 1836 om den brode naat Sint-Truiden verhuisde. Na middelbaar onderwijs aldaar volgde hij een priesteropleiding te Rolduc (NL), en werd hij op 14 juni 1851 te Luik priester gewijd. Achtereenvolgens was hij onderpastoor te Mechelen aan de Maas (1851), Halen (1854) en Aubel (1863). Aansluitend was hij vijftien jaar pastoor te Wijer (1866-1881). Nadien volgden nog Neeroeteren (1881) en Overhespen (1888) waarna hij in 1893 met pensioen naar Wijer terugkeerde, en er op 22 september 1894 overleed.

ALS PASTOOR

De aanwezigheid van pastoor Creten te Wijer moet nog grondig onderzocht worden.

Enkele feiten duiden toch nu al op zijn groot belang. Gezien de vervallen parochiekerk uit 1840-42 onder zijn bewind werd hersteld, en hij er in 1869 het befaamde Van Peteghemorgel uit het minderbroedersklooster van Tielt voor aankocht, evenals de bouw van de huidige pastorie (1870) en de jongensschool/gemeentehuis in deze bloeiperiode werden gerealiseerd duidt er op dat pastoor Creten op zijn minst invloedrijk en ondernemend was. Hij ijverde en bekwam ook van de overheid de aanpassing van een 3 km lange zandweg als verbinding tussen de stations van Schulen en Kortenbos, in de volksmond de zogenaamde "steenweg van pastoor Creten" (de huidige Grote Straat).

Uit een uitgebreide studie van Dr. Flor Van Vinckenroy (Het Oude Land van Loon, Jaarboek, jg. XLV, 1990) kan men afleiden dat Creten geliefd, volks van aard en Vlaamsvoelend was, doch ook rechtlijnig in opvatting wat hem menig botsing met zijn superieuren opleverde. Buiten de parochiegrenzen bemoeide hij zich bovendien actief als een naamloos auteur en criticus van het maatschappelijk en politieke leven in Limburg.

ALS AUTEUR

De priester P.-H. Creten heeft als auteur steeds anoniem of onder pseudoniem gepubliceerd. De reden hiertoe was dat hij via volkse verhalen, als feuilletons gepubliceerd in plaatselijke week- en maandbladen, de leidende klasse vaak op de

korrel nam, en zo het gewone volk dat geen boeken las toch kon bereiken. Hij zette zich ook af tegen de pseudo-literaire kringen, waarvan vele collega's priesters deel uitmaakten, en waarin onder het mom van vervlaamsing evenwel éézelfde mentaliteit van verdrukking van de kleine man werd in stand gehouden.

P.-H. Creten was in feite een volksmens die afstand nam van de sociale onderdrukking. Zijn scherpe pen en zijn spottende humor leidde wegens de anonimiteit van hun auteur vaak tot speculaties en ergernis in de geviseerde kringen.

Pas in 1908, nu honderd jaar geleden, werd zijn anonimiteit verbroken door de zesdelige publicatie (1.258 blz.) van zijn "Volledige Werken". Zijn leerling en latere ULB-professor Dr. Théodore Hauben (faculteit geneeskunde) heeft de grote verdienste dit anonieme literaire werk hiermee van de vergetelheid te hebben gered, vooral gezien het voordien alleen onder verschillende pseudoniemen of anoniem werd gepubliceerd.

Deze zesdelige reeks verscheen in de periode 1908-1914, en werd onder de hoge bescherming van Dr. Th. Hauben uitgegeven te Sint-Truiden door de Sint-Lutgardis drukkerij Jos. Leenen. Zij omvat:

Deel I - De Zot (een romantisch verhaal uit 1857-58), 1908.

Deel II - Mononkel Kwinten, burgemeester van Rombrouck, 1909.

Deel III - De Botti of de priestervervolging tijdens de Franse Omwenteling van 1793,

en Baron Kwibus, taferelen uit het dorpsleven, 1909.

Deel IV - Moeder Nel (1873), 1910.

Deel V - Sus en Trees Scheersliep, later mijnheer en mevrouw Vanbergen,

en De Pioeters en de Kajoeters, of Belgisch Congo, vandaag de gemeente Lusthove (opgedragen aan Zijne Majesteit Leopold II), 1912.

Deel VI - Mengelingen (Kullage en Verzen), 1914.

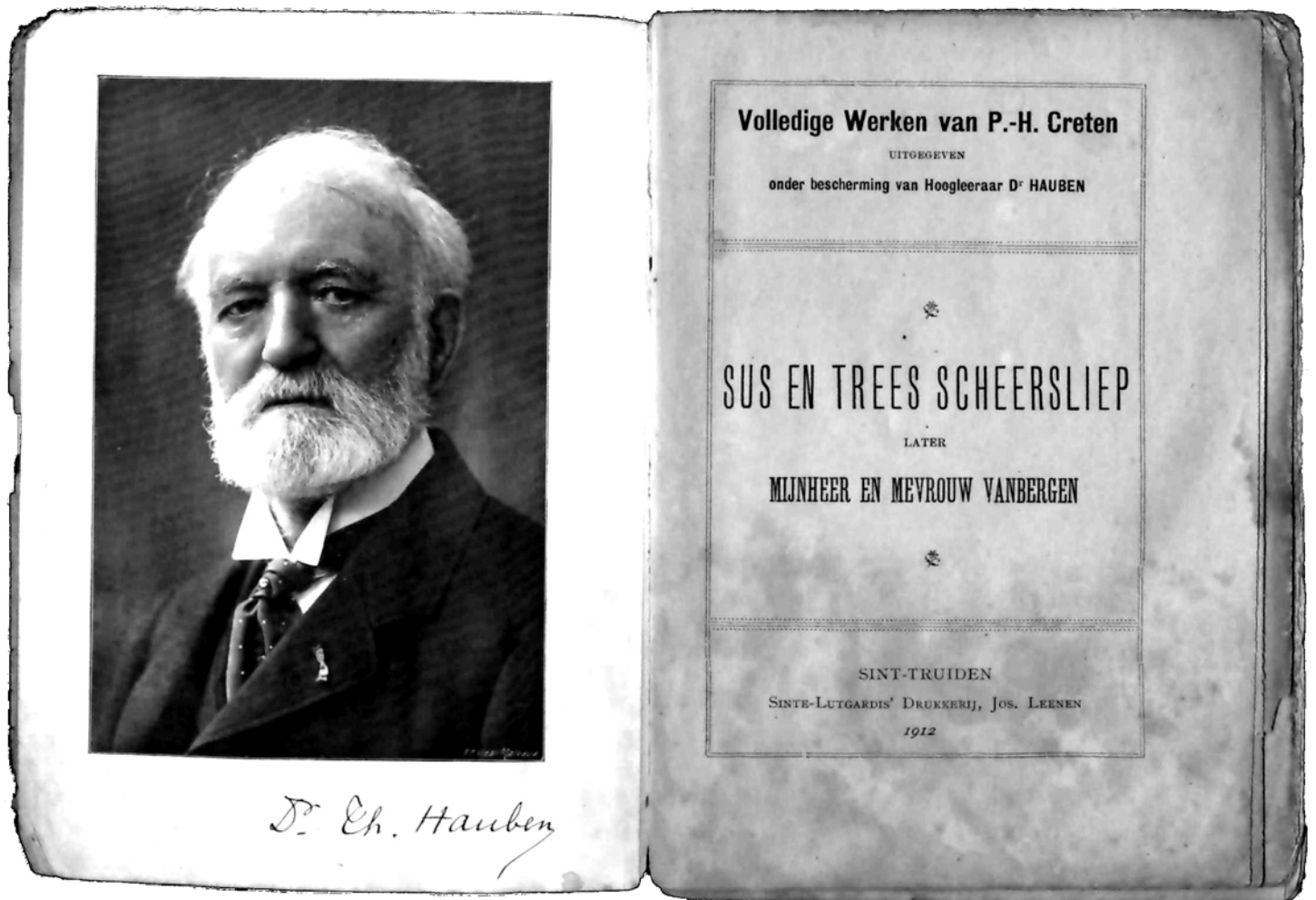
De verhalen De Longziekte, en Meester Mellemans werden niet in de "Volledige Werken" opgenomen.

Grafsteen Pieter-Hubert Creten

P.-H. Creten wordt wel eens de Hendrik Conscience van Limburg genoemd, gezien zijn volkse verhalen door de gewone man in de lokale periodieken gretig werden gelezen en herkenbaar verstaan. Soms iets te langdradig uitgesponnen door de vele afleveringen is het werk van Creten een soort voorloper van de soaps zoals wij ze nu op de televisie kennen.

Dr. Th. Hauben zorgde niet alleen voor de publicatie van deze "Volledige Werken". Hij liet in 1909 te Wijer uit dank, bewondering en piëteit voor zijn leermeester ook het grafmonument P.-H. Creten oprichten op het oude kerkhof.

De naam "Pastoor Creten" geven aan een nieuwe straat of plein in onze fusiegemeente moet een eerste stap zijn naar een brede herwaardering door de bevolking van een zowel voor Limburg als voor Nieuwerkerken historisch belangrijke persoonlijkheid.

Ludo Raskin

INFOHEEMKUNDE NIEUWERKERKEN

Tweemaandelijks informatieblad van Heemkunde Nieuwerkerken
3de Jaargang - Mei-Juni 2007

Redactie- en coördinatieadres:
Ludo Raskin, Opperstraat 183 Wijer, 3850 Nieuwerkerken
Lay-out: Valère Grauwels

AKTIVITEITENVERSLAG

22 april: De Muntschat van Nieuwerkerken (tentoonstelling en brochure)

De Erfgoeddag was om meerdere redenen een schot in de roos.

Vooreerst bezochten méér dan 500 bezoekers in het gemeentehuis de tentoonstelling van deze uitzonderlijke muntschat, gevonden op Begijnenbos.

Onze munten-expert Raf Van Laere had er gans de dag zijn werk met het schatten en duiden van de vele munten die hem ter expertise werden voorgelegd.

Ook de brochure die n.a.v. deze tentoonstelling werd uitgegeven had veel aftrek; deels door de inwoners die hun gratis aanschafbon binnenbrachten, deels door aankoop door belangstellenden van buiten de gemeente.

Opvallende interesse was er ook vanwege het basisonderwijs; vier klassen kregen een geleid bezoek op 23 en 25 april, en maakten er kennis met de metaaldetector die de muntschat ontdekte.

Deze muntschat wordt permanent opgesteld in het gemeentehuis. De brochure is er bovendien verkrijgbaar. (LR)

1 mei: Voettocht naar Scherpenheuvel

Dertien onversaagden hebben ook dit jaar de 29 km lange voettocht over de oude pelgrimspaden man- en vrouwmoedig volbracht. Het mooie weer was van de partij en bracht hen langs de molen van Oriënten en de Grazenwinning, en verder langs het Lui-piskapelletje van Grazen en de Sint-Rochuskapel van Geetbets. Gepauzeerd werd er op de hoeve van de familie Vanderborght, en de brug over de Velp diende als picknicktafel. Na de mis in de basiliek, waar zich nog Nieuwerkerkenaren-sympathisanten bij het gezelschap aansloten en er het hemels patersbier meedronken, werd de terugtocht gemotoriseerd aangevat. Afspraak op 1 mei 2008.

29 april: Over de "trage wegen" te Genoelselderen.

Na de infovergadering over "trage wegen" in het gemeentehuis op dinsdag 14 november 2006, en de wandeling in Nieuwerkerken op zondag 18 maart 2007, wandelden leden van Heemhunde Nieuwerkerken en Natuurpunt over de "trage wegen" te Genoelselderen. Ivo Thijs en milieuambtenaar Françoise Thewissen lieten ons genieten van een mooie, rustige tocht langs de onlangs herstelde en voor wandelaars opengestelde voet- en kerkpaden.

Hoe belangrijk buurtwegen, paden en onverharde wegen waren voor onze voorouders in hun dagdagelijkse gebruiken, zo belangrijk zijn ze nu om uit te bouwen tot recreatieve wandel- en fietsroutes. (EV)

9 SEPTEMBER - OPEN MONUMENTENDAG

Heemkunde Nieuwerkerken organiseert een driedledige activiteit in het kader van de landelijke open monumentendag.

- De publicatie "Monumenten in Nieuwerkerken" (Ludo Raskin) is een eerste bundeling van een dertigtal belangrijke gebouwen (kastelen, kerken, pastorieën, huizen, hoeses, kapellen en vakwerkhuisen in Binderveld, Kozen, Nieuwerkerken en Wijer.

- Een gemeentegrenzen overschrijdende "Fietsroute" langs deze monumenten wordt voor de eerste keer georganiseerd samen met de Stad Sint-Truiden. De folder van deze fietsroute zal beschikbaar blijven gezien deze route opgenomen wordt in het toeristisch aanbod van beide gemeenten.

- Een tentoonstelling "Vakwerkhuisen in Zuid-Limburg" met tekeningen door de cartoonist-journalist Steven Wilsens uit Kuringen, bekend om o.a. zijn publicaties in De Standaard, is alleen te bezichtigen op zondag 9 september in de raadszaal van het Gemeentehuis te Nieuwerkerken.

Gelijktijdig wordt een brochure voorgesteld over deze tekeningen van Steven, met teksten van Ludo Raskin (over de kunstenaar) en van Willem Driesen (over vakwerkbouw).

ZO KLONK DAT IN 1873

Pieter Hubert Creten, die pastoor van Wijer was vanaf 1866, schreef in 1873 een aantal liederen in zijn parochiekroniek. Het gaat om liederen die in die tijd in Wijer bij speciale gelegenheden gezongen werden. Wellicht is de tekst van de hand van pastoor Creten zelf. Wanneer de mensen van Wijer in het begin van de meimaand te voet op bedevaart trokken naar Kortenbos, dan klonk het zo:

1.

Als de mei begint te blaren
 En te zingen in het bosch,
 Trekken wij in bedevaren
 Naar Maria's Cortenbosch;
 Biddend langs bedauwde wegen,
 Zingen wij den lenten tegen
 In ons vrome pelgrims rij
 O Maria sta ons bij!

2.

Hoeveel eeuwen vlogen henen
 Met mirakels op de schacht
 Die als sterren duurzaam schenen
 Van Maria's moedermacht
 En de volken die ze zagen
 Liepen daar hun zielen dragen
 Zingend in hun pelgrims rij
 O Maria sta ons bij!

3.

En wij hunne stammelingen
 Ook met leed en kwaad belaan
 Gaan den weg dien zij ons gingen
 Met Maria op ons vaan!
 Cortenbosch is hare stede,
 Daar verhoort zij aller bede,
 Daar zingt elke pelgrims rij,
 O Maria sta ons bij!

4.

Smarten die het hart verteeren,
 Onbegrepen zielennoed,
 Pijnen die het lichaam deeren,
 Afgezanten van den dood:
 Cortenbosch geneest en heiligt,
 Troost, bekeert, beschermt en veiligt,
 Zingt met elke pelgrims rij
 O Maria sta ons bij!

5.

O Maria dat nog eeuwen,
 Zoo als wij naar Cortenbosch,
 Nageslachten zich begeven,
 Bij den frischen lenteblos
 Uwe naam geldt bloei en kleuren,
 Wasdom, weelde, bloemen, geuren
 Voor des levens pelgrims rij
 O Maria sta ons bij!

ONZE LANDELIJKE SAMENLEVING CIRCA 1900

Enkele gegevens over het leven en het werk van onze boerenmensen op het einde van de 19de eeuw, door M. Vanbergen opgetekend uit de mond van Gerard Jaenen, een man in wie de tradities levend bleven.

Onze vriend werd in 1896 te Kozen geboren. Pas 9 jaren oud was hij wees en werd hij er uitbested. Zijn dagindeling ging als volgt. 's Morgens om 7 uur naar de mis op klompen en door modderwegen, dan naar school tot 17 uur in de namiddag. Dat schoolgaan was voor hem een zegen en een kans, want de grote meerderheid van de kinderen ging of mocht helemaal niet naar school. Er was geen schoolplicht en langer dan tot 12 jaar ging praktisch niema nd naar school. Na 17 uur begon het werk.

In de zomer de koeien hoeden: twee "huurkoeien". Grote boeren en veehandelaars wachtten namelijk met een nieuwe dracht tot de grote melkgift voorbij was en zulk een pas drachtige koe werd dan bij een kleine boer of dagloner geplaatst. Deze moest de koe voederen en liet zijn kinderen met de koe daarom alle beschikbare graskanten opzoeken. Een echte weide had hij gewoonlijk niet. Als betaling beschikte het huishouden dan over de melk, die van dag tot dag uiteraard verminderde. Naar het einde van de dracht haalde de eigenaar de koe terug en bracht opnieuw een afgemolken scharminkel. Soms werd voor een huurkoe, op de koop toe, nog een klein bedrag gevraagd. Behalve de melk kon de huurder op deze wijze toch wat stalmest krijgen voor zijn veldje.

In de winter moest de jongen stoofhout kappen en de stal uitmesten. Was er geen school, dan werd er droog hout uit de bossen gehaald, geholpen aan hooi en oogst, of aardappelen geraapt bij andere boeren aan 50 centiemen per dag. Verder moest hij mest naar het veld brengen met de kruiwagen, dorsen met de vlegel, paarden- en koemest bijeen rapen op straat en vele zaken meer. De dagtaak eindigde als het donker was.

Kleding: een klapbroek met halflange pijpen, hemd, vest en klak. Gebreide sokken en klompen. Als een der klompen stuk was werden er wel een twee verschillende en soms twee linkse of twee rechtse gedragen. Zaterdagavond werd alles gewassen, want er was maar één kostuum, soms nog erg opgelapt.

Voeding: zwart brood met platte kaas, soms met spekvet. Soep met sloorzaadolie als vetstof en aardappelen met ajuinsaus. Af en toe kwam er wel een stukje spek bij en ook melk met roggemeel. Er werd met zessen aan een schotel gegeten.

Ontspanning: vooral "schreumen", (dit is met een geldstuk of een rond schijfje naar een lijn werpen), knickers en vogels zoeken of vechten onder elkaar.

Speelgoed: een top, een ijzeren reep en een zelfgemaakte klakkebus. In plaats van knickers werden soms ook wel kleine keitjes genomen. Dan hingen de zakken scheef van het gewicht, want men had er nooit genoeg.

Boerengereedschap: dat bestond uit een schup, riek, houten hark om bladeren bijen te scharen en te hooien, schoffel, kleine en grote hak, kapbijl, "hestel" geheten, zaag,

zeis en pik of zicht. De steel van de zeis noemde men "snaat" en de lat om te wetten een "streek". De steel van de pik heette "werf" en daarbij hoorde de pikhaak. De pik en de zeis werden "gehaard" (scherp gemaakt) met een hamer op het "haarspeet", en met een leisteen en een streek "gewet". Die steek werd ingesmeerd met nat zand dat men in een oude klomp meedroeg en het zand moest van een bepaalde kwaliteit zijn. Sommige boeren gingen dat zand soms uren ver halen.

Het graan werd gedorsen met de vlegel op de "schuurneere". Dit was de vloer van de schuur die speciaal uit gestampte klei gemaakt was. Het kaf werd van het graan gescheiden met de wan, een soort korf; grotere boeren hadden een wanmolen.

Maar het bijzonderste van alle gereedschappen was toch de kruiwagen en daarbij hoorde de "hulp" of kruiem. Bij die kruiwagen hoorde een ton om water te vervoeren, en een ton om de aal in te doen; niet zelden gebruikte men één ton voor de twee. Voor elk werk werd er een kruisteken gemaakt.

De vrouwen hadden ook hun keukengereedschap: aarden potten en ook houten gerei. Alle eten werd op de Leuvense stoof of boven de open haard gekookt. De woonplaats was tegelijk keuken en had ook een aarden vloer. Zelfs bij grote hitte moest de stoof nog branden. Als meubels waren er een kast, een tafel, stoelen en een bank. Prentjes aan de muren, de kast vol heiligenbeeldjes.

Er behoorde een afzonderlijk plaatsje bij de woonkamer waar een stenen vloer lag. Dat was de "goot". Daar was op de vloerhoogte gewoon een gat in de muur, het "gootgat". Alle vuil water werd door het gootgat naar buiten gegoten, met als gevolg dat er aan de buitenkant zich een stinkende modderpoel vormde. Was dat gootgat nu naar de noordkant gelegen, wat bijna altijd het geval was, dan joeg tijdens de winter de koude wind naar binnen, zodanig dat de rokken van de vrouwen ervan wapperde. Op de goot werd ook de was gedaan, natuurlijk met de hand. Er stond een tafeltje en een "riebank". Een riebank is een houten rek met leggers uit latten in plaats van volle planken (die te duur waren). Ze herbergden de tassen, teljoren, kookpotten, teilen en flessen met wijwater. Men maakte een onderscheid tussen Paaswijwater en Pinsterwijwater. Soms werd een riebank gemaakt van zelfgesneden stokken.

Aan een nagel hing de waterpint en daarnaast stond een emmer of een kruik met drinkwater. Vanaf de goot was er toegang tot een nog kleiner plaatsje, de "spin" of "spinde". Hier werden de teilen met melk bewaard om te ontromen en ook de kuip met spek indien dit er was. Spek en hesp werden na drie weken in de pekkel te hebben gestoken in de woonkamer aan de zoldering gehangen. Er waren ook slaapkamers, groot genoeg om een bed te zetten, voorzien van een strozak, bij voorkeur haverstro dat tweemaal per jaar verversd werd. Luizen en vlooiën waren bestendig aanwezig. Gewoonlijk was er een iets grotere slaapkamer voor de ouders.

De kleding van de vrouwen bestond uit een hemd en in de winter een open onderbroek, een rok tot op de grond en een soort bloes dat ze "kazavek" noemden. Een voorschoot in blauwe stof, zwarte gebreide kousen en klompen die van een ander model waren dan die van de mannen, lichter en vaak versiert met ingesneden figuurtjes. De lange haren werden gevlochten en dan in een wrong met haarspelden op het achterhoofd vastgemaakt. Bijna allen droegen ringen in de oren. Zondags

kwam er een hoofddekseel bij: een soort hoed die "kornet" genoemd werd. De meer gegoeden hadden een kapmantel. De mannen droegen toen nog de blauwe kiel en hadden een rode zakdoek om de hals gebonden.

Paarden. De boeren die meer grond hadden beschikten over meerdere paarden. Die paarden werden dan uitgeleend aan de kleinere die geen paard hadden. Een halve dag het paard gebruiken noemde men een "hot" en voor een hot moest men een dag bij de boer gaan werken. Het paard beschikte over een eigen stal. Waren er meer paarden dan stond ieder paard nog afzonderlijk in een afsluiting van 1,7m breed die ze "box" noemden. Was er een paardenknecht, dan sliep deze ook in de paardenstal in een bed tegen de zoldering. Het paard beschikte over een krib voor water en haver en een ruif voor hooi en stro. Het was gebonden met een ketting en een halster. Het paardengetuig bestond uit een kopstuk met gebit en lonklappen, een haam, een zadel met achterhaam en staart, de teugel en een onderhulp. In de kar gespannen, waren er nog karstrengen bij en een buikzeel. Voor de ploeg gespannen sprak men van veldstrengen en een koppel, ook wel "ameel" genoemd. Werden er twee paarden samengespannen dan kwam er nog een dwarsschede bij die wel eens "drijvertel" genoemd werd. Waren er twee paarden voor elkaar gespannen dan had het voorste paard "voorstrengen"

Het paard werd in de kar bestuurd met een "kordeel" en dan kwamen er steeds de woorden "hot en haar" bij te pas. "Hot" was naar rechts en "haar" naar links; de paarden kenden dit. Voor de ploeg of eg gespannen werd het paard bestuurd met een "ploeglijn" in koord of leder. Voor twee paarden gespannen moest die ploeglijn 12m lang zijn.

De ploeg van die tijd was een houten handploeg met een stalen schelp en rooster: een voetje om de diepte en een kam om de breedte te regelen. Om de ploegvoor recht af te snijden was er een kouter bij, om onkruid onder te ploegen of stalmest maakte men gebruik van de kleine schelp. Na de oogst der graangewassen werd het land zeer ondiep ondergeploegd. Deze bewerking noemde men "stroppen" of "belken". De schelp, de kleine schelp en het kouter moesten regelmatig door de smid worden gescherpt.

Een even belangrijk gereedschap was de eg, ze was van hout gemaakt, in driehoeksvorm. De tanden waren eveneens van hout en stonden onder een bepaalde hoek. Stonden de tanden ver van elkaar sprak men van een "bole eg of graseg". Stonden ze echter dicht bij elkaar, dan was het een "zaaieg". Werd de eg ook met de rug naar onder gebruikt, dat noemde men "slepen". Ook werd de eg wel eens met de goede kant naar onder, maar dan omgekeerd ingespannen. Dat was dan "stuiken". Deze bewerking diende alleen om granen onder te doen. Bij de eg behoorde een "ligstok" (hefstok) en een "trekel" met drie haken aan. Een trekel is de ketting waarmee de eg wordt voortgetrokken. Ze was bij een driehoekige eg aan de neus en aan de voorste dwarsbalk bevestigd en voorzien van haken om de eg min of meer diepgang te geven. Ploeg en eg werden naar het veld vervoerd op een houten slede. De straten waren immers niet verhard. Er bestonden ook eggen op een kleiner formaat om dan door een mens getrokken te worden. De boer beschikte ook over een

"wel" of rol; een ronde boomstam in een houten kader gevat om de aardkluiten te verbrijzelen.

Ook in de karren was er verschil. Zo had men een lange kar en een "boddelkar". Deze laatste kon men opklimmen. Volgens hun draagvermogen werden de karren gerangschikt in karren van zes, van negen, van elf en meer. De cijfers duiden de breedte van de wielen aan. In 1900 waren er nog karren met houten assen. Voor minder zwaar en sneller vervoer kwam later de zogenaamde ressortkar in gebruik. Omdat met dit soort kar weleens mensen vervoerd werden noemde men dit ook wel eens "tram". De rijken hadden een koets of "tilburie", soms echte juweeltjes van vakmanschap. Er werden ook ossen ingespannen en zelfs koeien. Het gereedschap bleef hetzelfde maar was van lichtere makelij.

De voeding der dieren was toen helemaal anders dan nu. Voor de paarden hooi en stro, een wortel of voederbeet in de winter en gras en klaver in de zomer. Haver werd ook gevoederd maar zeer weinig. Het graan moest dienen voor de mensen. De koeien vroegen meer werk. De boerenvrouwen hadden het zwaar, vooral in de winter als er geen gras of klaver beschikbaar waren. Dan werd immers alles gekookt. Zo een "koeiensoep" was samengesteld uit onkruiden, die men bij ietwat gunstig weer ging uitsteken, onder andere hondsribben (= smalbladige weegbree) en "pettemen" (= zijn de ondergrondse uitlopers van het hondsgras), wat kaf, wat licht of onvolkomen graan, een voederbiet, wortel of raapkool. Die soep werd warm in de voederbakken geschept. Dit rantsoen werd aangevuld met wat hooi en stro. Van graan of meel te voederen aan de koeien was er geen sprake. De melkgift van de koeien was dan ook zeer laag.

Varkens werden er in die tijd niet erg veel gehouden. Tenminste niet bij de kleine boeren omdat er geen graan beschikbaar was. De varkens werden gewoon langs de straten gehoed. Zo ook voor de kippen. Ze moesten hun voedsel gewoon al scharrelend gaan zoeken. Hierdoor ontstonden zeer vele ruzies, als de kippen namelijk op andermans grond gingen scharrelen.

Wat de akkeropbrengsten betreft, deze waren zeer laag, bij gebrek aan voldoende bemesting. Van scheikundige meststoffen was er in die jaren immers geen sprake en wanneer deze dan toch op de markt kwamen stonden de boeren er zeer wantrouwig tegenover. Gevolg van dit alles was geen mest en geen opbrengst. Geen opbrengst, geen rendement van de dieren die dan weer geen goede mest achterlieten.

Nu is alles ongelooflijk veranderd. Wij zijn prinses in vergelijking met toen. Maar één zaak missen we toch en dat is de echte vriendschap en het steeds tot helpen gereedstaande buurtschap van voor de eerste wereldoorlog. Aldus sprak Gerard Jaenen.

Noot: moesten deze personen nu kunnen terugkeren, wat voor ogen zouden ze open trekken. Vergeten we niet dat dit notities zijn van minstens dertig jaren geleden. Het gegeven handelt over het begin van de 20ste eeuw. Het was toen een heel andere tijd dan wat we nu kennen. Goede buurtschap en vriendschap zijn nu meestal een zeer vaag begrip geworden, voor velen zelfs iets onbestaande.

(een bijdrage van André Schiffeleers)

INFOHEEMKUNDE NIEUWERKERKEN

Tweemaandelijks informatieblad van Heemkunde Nieuwerkerken
3de Jaargang – September-Oktober 2007

Redactie- en coördinatieadres:
Ludo Raskin, Opperstraat 183 Wijer, 3850 Nieuwerkerken
Lay-out: Valère Grauwels

IN MEMORIAM AGNES CARLENS

Op 14 september is Agnes van ons heengegaan en, zoals het zo mooi met een christelijke zegswijze uitgedrukt wordt, "naar het Vaderhuis weergekeerd."

We weten nu dat Agnes die terugreis niet onvoorbereid heeft aangevat. Maar bij leven liet zij daarvan niets merken. Zij leefde graag, Agnes was altijd goedgezind en minzaam in de omgang. Ze was blij met de kleinste attentie en voelde zich gelukkig met de alledaagsheid van het bestaan en van de eenvoudige dingen die haar bestaan vulden.

Als natuurgids kon zij genieten van landschappen, van bloemen en planten hoe klein en miniem ze soms ook mochten zijn. En evenzeer had ze oog voor kunst, voor cultuur en de innerlijke en uiterlijke verfijning die daarvan uitstraalde. Je kon dat zo van haar gelaat aflezen.

Niet in het minst had zij aandacht voor wie klein was en tekort kwam. In de Missiegroep was Agnes een gedreven werkbij met bijzondere interesse voor het ontwikkelingswerk van Pater Edgar Cuypers, een missionaris waar zij grote bewondering voor had.

In Mirani en Natuurpunt was zij jarenlang een gewaardeerd raads- en bestuurslid, niet eentje van veel woorden, wel iemand die met een oogopslag en een paar woorden een gedachtegang kon bijsturen;

Agnes voelde zich thuis bij "Heemkunde" waar zij oude wijsheid puurde uit het gedachtegoed en de tradities van onze voorouders en genoot van het erfgoed dat zij ons nagelaten hebben. Waren er in de vereniging helpende handen nodig, dan mocht men op haar rekenen.

Agnes is hier niet meer. Maar in ons hart bewaren we wel een mooie herinnering aan haar. Zij ruste in vrede.

Heemkunde Nieuwerkerken sluit zich aan bij deze mooie woorden van Omer Vanstraelen, en wenst haar medebestuurslid Etienne Vanoirbeek en zijn familie de nodige sterkte om dit zware verlies te verwerken.

MONUMENTENDAG 9-9-2007

De bijdrage van Heemkunde Nieuwerkerken was dit jaar drieledig.

◆ De tentoonstelling “Vakwerkhuisen in Limburg” met 24 pentekeningen van Steven Wilsens sloot perfect aan bij het landelijke thema “wonen”. Gekozen werd voor het vakwerkhuis dat bijna iedere straat in onze gemeente nog opvallend siert. Jaarlijks verdwijnen er spijtig genoeg enkele huizen in deze toch typische woonvorm, die weinig of niet aan te passen is aan ons huidige wooncomfort. Niettemin zijn er toch de echte liefhebbers die deze vakwerkhuisen met veel liefde en respect restaureren of grondig aanpassen.

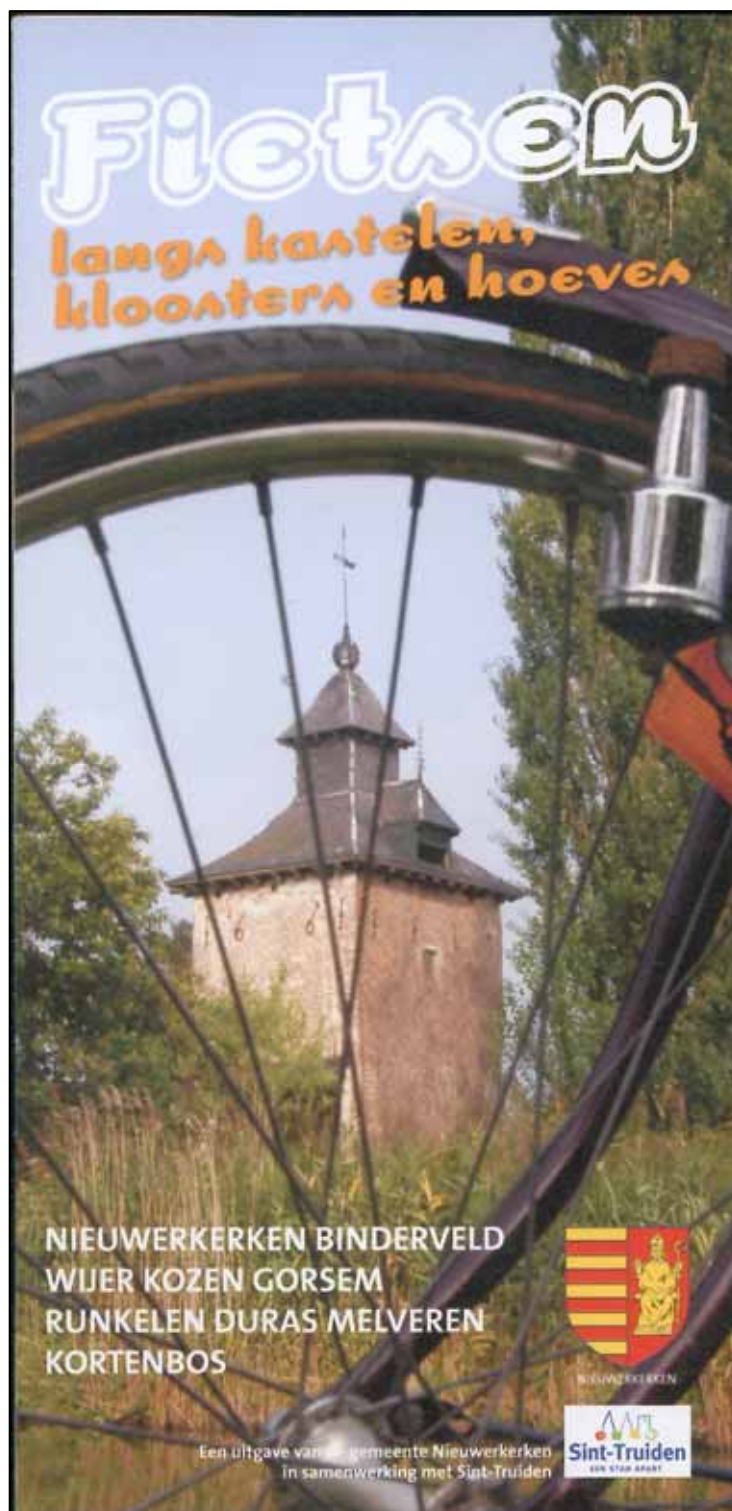
Opvallend in deze tentoonstelling waren de vijf pentekeningen van vakwerkhuisen uit onze gemeente. Zij staan afgebeeld in de gelegenheidspublicatie “Vakwerkhuisen in Limburg” (31 blz. en 24 pentekeningen), als nr. 42 van de reeks uitgegeven door Heemkunde Nieuwerkerken, en nog verkrijgbaar aan 2 Euro bij E. Vanoirbeek, 011/68.61.25.

◆ Gelijktijdig werden alle monumenten in onze gemeente voor het eerst gevat in een publicatie “Monumenten in Nieuwerkerken”. Het betreft méér dan 30 kastelen; kerken, pastorieën, kapellen, scholen, gemeentehuizen, schoolhuizen, hoeves en vakwerkhuisen (samenstelling Ludo Raskin). Deze brochure (38 blz. met 34 ill.) en nr. 41 in de lopende reeks publicaties, is eveneens nog verkrijgbaar aan 2 Euro op 011/68.61.25.

◆ Heemkunde Nieuwerkerken verleende haar actieve medewerking aan de realisatie van een toeristische route "Fietsen langs kastelen, kloosters en hoeves" door de gemeente i.s.m. de stad Sint-Truiden. Deze fietsroute is immers grensoverschrijdend en doet buiten onze belangrijke monumenten ook de kastelen van Nieuwenhoven en Duras aan, evenals de Sint-Nikolaashoeve en het domein Nonnemielen en de hoeve Casselaer.

De kleurrijke routefolder met uitgebreide toelichting en wegenkaart is gratis te verkrijgen bij Toerisme Nieuwerkerken, gemeentehuis, ☎011/48.03.60.

PREHISTORISCHE VONDSTEN IN WIJER

Bij grondwerken in de fruitplantage Paesmans op de Mierhoop te Wijer werd begin augustus 11. een nog gaaf prehistorisch stenen bijltje opgegraven. Het bestuur van Heemkunde Nieuwerkerken kwam hierop in spoedvergadering samen en kreeg van de Lommelse archeoloog Ferdi Geerts een uiteenzetting i.v.m. het belang van deze vondst. De vindplaats werd vervolgens bezocht. Omdat zoals verder zal blijken dit geen eenmalig feit was werd afgesproken de volgende dagen bij het nivelleren van de vindplaats aandachtig een

oogje in het zeil te houden in de hoop op méér. Deze operatie leverde evenwel geen bijkomende vondsten op.

Zoals uit een bijdrage van A. Claassen in het tijdschrift Limburg over "Prehistorische bijlen uit de streek van Herk-de-Stad" blijkt, is de Mierhoop méér dan een toevallige vindplaats. Uit vorige eeuw zijn er immers reeds een tiental vondsten bekend. In het boek "Wijer, verleden en heden", uitgegeven door de KVLV in 1978 n.a.v. het Jaar van het dorp, vermeldt Magda Vantilt reeds vondsten van stenen bijltjes op de Mierhoop in 1896 en 1897, evenals een bijltje op het groot Heerenveld. Ook prehistorische bewoningssporen van houtskool op de Mierhoop en een grote hoeveelheid vuursteenafslagen en pijlpunten duiden op een vroege nederzetting en alzo op een permanente bewoning.

Kenmerkend voor deze gevonden silexbijltjes is dat zij een lengte hebben tussen de 6 à 12 cm, een scherpe snede tussen de 4 à 6 cm, en een dikte tussen de 2 à 4 cm. Zij werden toevallig in het veld gevonden, of bij grondwerken tot op een diepte van 1 meter, en werden vaak boven geploegd.

Wat zijn dat nu voor stenen bijltjes?

Zij werden als scherpe scherven geslagen uit harde silexsteen die vooral in Zuid-Limburg (regio Maastricht) nu nog gevonden wordt. De uitbating van primitieve vuursteenmijnen dateert van voor 3000 jaar voor C., voor het Neolithicum. Na het polijsten en het slijpen werden deze bijltjes gevat in een houten steel en gebruikt om hout te hakken, voor landbouwactiviteiten en o.a. ook als verdedigingswapen, cultusvoorwerp en statussymbool.

Ook zouden de bijltjes in de ruilhandel als betaalmiddel hebben gediend. Silenscherven werden dan weer als scherpe schrapers gebruikt bij o.a. het looien van dierenhuiden.

Inventarisatie van vondsten is nodig

Verwijzend naar de uitzonderlijke kunstschat aan kopergeld die in 2005 op Begijnenbos werd gevonden, en die voor het eerst op de Erfgoeddag 2007 en nu permanent in het gemeentehuis tentoongesteld wordt, kan men zich afvragen of het toch gewenst is de bekende archeologische vondsten uit Groot Nieuwerkerken te inventariseren in een publicatie. Ongetwijfeld zijn er nog archeologische voorwerpen die niet gekend zijn. Buiten aan geld en stenen bijltjes wordt dan gedacht aan potten, vaatwerk en scherven in keramiek, evenals aan metalen werktuigen, wapens en sieraden. Niet alleen hebben deze voorwerpen op zichzelf reeds een grote esthetische en ook een emotionele waarde. Zij werden vaak vererfd of zij werden door de eigenaar zelf gevonden. Niet te onderschatten is evenwel de historische waarde van archeologische vondsten die een inzicht geven in onze lokale geschiedenis, en die ons het reilen en zeilen van onze voorouders beter leren kennen en waarderen.

Eigenaars van archeologische vondsten gevonden in onze gemeente mogen in alle vertrouwen steeds contact opnemen met Heemkunde Nieuwerkerken. (L.R.)

BEZINNING VOOR 50 PLUSERS

Als wij, al een tijdje vijftigplussers (zoals ze ons nu noemen, niet meer senioren of ouderlingen), de leeftijd van 100 jaar willen bereiken, moeten wij sterker in ons schoenen staan dan ooit, want:

Als de jeugd moe is, is ze aan vakantie toe.

Als wij moe zijn, zegt men "ze takelen af".

Als de jeugd bezwaren maakt, heeft zij een uitgesproken mening.

Als wij bezwaren maken, hebben we het niet begrepen.

Als de jeugd iets vergeet, hoor je hen zeggen "ik heb het waanzinnig druk" gehad.

Als wij iets vergeten, zegt men "dat is de ouderdom, of Alzheimer".

Maar wij ouderen zijn overlevers, kijk maar naar de veranderingen die wij hebben meegemaakt, meebeleefd én overleefd:

Wij werden geboren vóór dat er sprake was van televisie, diepvries, flicscamera's, creditcards, computers, afwasmachines, microgolfovens, inductieplaten, droogkasten en stoomstrijkijzers.

Wij trouwden eerst en woonden dan samen zonder kennis van zaken en zonder ondervinding (allez, dat was bij de meesten toch het geval).

Wij werden geboren vóór er huismannen waren of deeltijdse banen, kinderdagverblijven, groepstherapieën, samenlevingscontracten of generatiepacten.

Wij hadden nooit gehoord van jongens met piercings, van bom-moeders en van H5N1.

Wij waren er al vóór de E40, de B747 jumbo, de shuttle en de TGV.

Wij gebruikten alleen ons geheugen met hersencellen; nu hebben ze daarvoor nog RAM en ROM en geheugens met Harde Schijven vol Mega- en Gigabytes.

Toen betekende "Made in Japan" rommel.

Een i-POT(D) was bij ons een stoofpotje om een ei in te koken.

Wij dansten op 45 en 33 toeren platen, nu heeft men Cd's, DVD's en MP3's.

Konijnen en ook andere zoogdieren aten nog selder, nu beschikken zij voor hetzelfde effect over Viagra en Vibrators.

Aids was het Engels woord voor helpers.

Een relatie met iemand hebben, had te doen met zaken, en niet met een bed.

Wij zaten nog buiten op de stoep met burens te praten, nu gebruiken ze E-mail om elkaar iets te vertellen, zo mogelijk met een webcamera.

Wij hadden nog een kodakske met zwart-wit film, nu nemen ze kleurenfoto's met een GSM die ze dan versturen met Bluetooth of ze gebruiken al een Blackberry Pda.

Het galènepostje met koptelefoon is een homestudio met surround klank geworden.

De factuur bracht nog te voet de krant op zondag, en de gratis gazet met de uitslag van de Ronde van Vlaanderen werd uit een vliegtuig van Het Volk naar beneden gesmeten, nu krijgt men 's zondags de uitslag op de PC van uit de website van de kranten.

Wij wisten niet wat geld uit de muur halen was of brood uit de automaat.

Wij hadden een afspraak met ons lief, nu is dat een "dating" met een "babe".

Als ge nu iemand naar de maan wenst, kan het zijn dat hij er echt naar toe gaat.

Wij noemden het nieuws op de radio nog "het gesproken dagblad", nu slaat men ons om de oren met digitale radio DAB en hoogdefinitie televisie HDTV.

De kleur "roze" had met baby's te maken en "homo" betekende 'mens'.

Wij waren nog bij de scouts of bij de Chiro, en jongens moesten bij den troep, nu moet de jeugd zich afreageren als hooligan op de voetbal of door een joint op te steken.

Wij zijn de laatste generatie waarbij men een man moest hebben om baby's te krijgen.

Wij keken vroeger op een landkaart, of zelfs op een kompas om de weg te zoeken, nu gebruiken ze een GPS.

Maar vrienden, wij zijn ook al die toer op gegaan, wij sturen ook nog weinig brieven met de post, maar gaan e-mailen en met onze GSM luisteren we naar muziek, nemen we foto's, en we kunnen er zelfs met telefoneren.

Wij zullen ons nog maar eens aanpassen, en meedoen met de moderne tijd zeker.

Zo slecht is dat toch niet.

Een bijdrage van André Schiffeleers

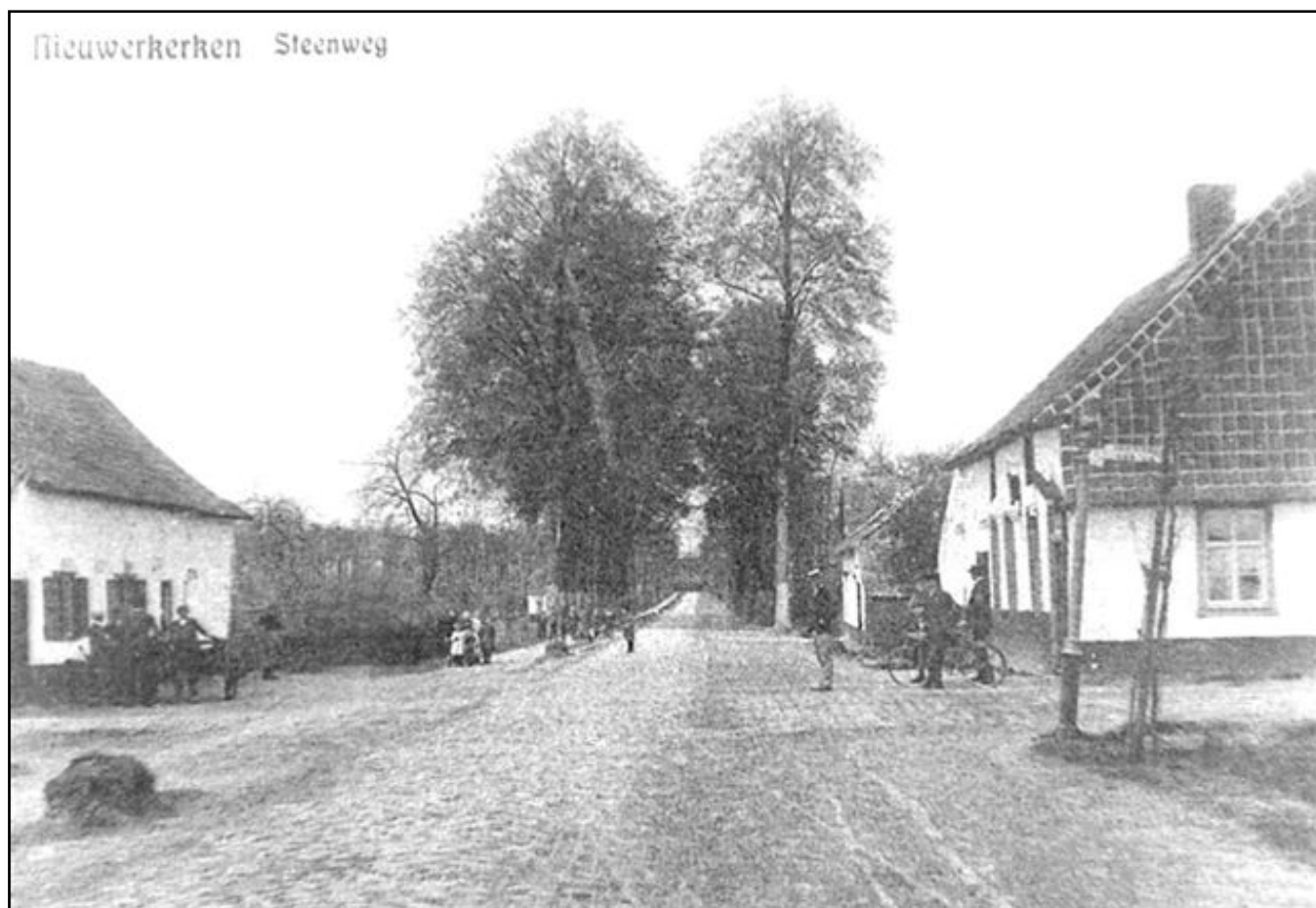
UIT DE OUDE DOOS

Nieuwerkerken - Boulevard

Nieuwerkerken Schelfheide - Boulevard

Nieuwerkerken - Steenweg

INFOHEEMKUNDE NIEUWERKERKEN

Tweemaandelijks informatieblad van Heemkunde Nieuwerkerken
3de Jaargang – November-December 2007

Redactie- en coördinatieadres:

Ludo Raskin, Opperstraat 183 Wijer, 3850 Nieuwerkerken

Lay-out: Valère Grauwels

Heemkunde Nieuwerkerken sluit deze derde jaargang van het infoblad af met een tevreden terugblik op een succesvol werkingsjaar. Hoogtepunten waren de Erfgoeddag met de voorstelling van de Muntschat van Nieuwerkerken, en de Monumentendag met aandacht voor onze vakwerkhuisen en de monumenten in onze gemeente. Een drietal publicaties werden uitgegeven. Het aangezette project "Trage wegen" zal in de nabije toekomst zijn eerste uitvoering kennen.

**Heemkunde Nieuwerkerken wenst alle inwoners
een Zelig Kerstfeest en een Voorspoedig 2008.**

GELEGENHEIDSLIED BIJ KERKWIJDING

Op 10 oktober 1922 werd door de Limburgse Mgr. Rutten, bisschop van Luik, de nieuwe Sint-Laurentiuskerk te Kozen plechtig ingewijd. De schoolkinderen hadden voor die gelegenheid een aangepast liedje ingestudeerd. De tekstdichter en de melodie zijn ons totnogtoe onbekend. De volledige tekst die berust in het Rijksarchief te Hasselt (Archief Kerkfabriek Kozen, nr. 30) wordt hierna afgedrukt.

Een tergblik in het verleden leert ons dat deze kerk de vierde gekende is in de rij van kerken in Kozen.

Onder pastoor Tijskens werd in 1913 besloten tot de bouw van een nieuwe kerk. Zij zou liggen aan de overkant van het huidige kerkhof, waar de oude bouwvallige voorganger uit 1763 lag. Architect-bouwmeester Hyacinth Martens uit Stevoort tekende de neo-romaanse plannen. In het voorjaar van 1914 werd dit grootschalig project aangevat. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 werden de bouwwerken, al één meter boven de grond, stilgelegd. Dit duurde tot 1919 toen onder de nieuwe pastoor Smeyers de werken werden hervat en in 1921 afgerond. Kozen had na een langen lijdensweg zijn nieuwe kerk.

De oude kerk bleef zolang in dienst. Zij dateerde uit 1763 en werd gebouwd onder pater-pastoor Breugelmans. Zij bleef 150 jaar in dienst. Verder terug in de tijd stond op dezelfde plaats een ander kerkje, gebouwd in 1487 door de Abdij van Averbode. In 1230 verkreeg deze abdij immers het patronaatsrecht over Kozen van de landheer Diederich van Altena, een schenking die bevestigd werd door de Graaf van Loon en de Bisschop van Luik. Hierdoor had Kozen zeshonderd jaar lang Witheren van Averbode als pastoor, en dit tot 1835 toen de laatste pater-pastoor Furnal te Kozen overleed.

Over de voorganger van het kerkje uit 1487 is weinig geweten, behalve dat de legertroepen van de Prins-Bisschop van Luik het kerkje in 1486 afbrandden.

Wie hierover meer wil weten kan dit lezen in twee brochures die de lokale heemkundig-schepen Jef Bonneux hierover schreef in de reeks publicaties van Heemkunde Nieuwerkerken: Nr. 3 De pastoors van Kozen - 1835-1971, en Nr. 6 De kerken van Kozen - 1230-1993, beide te verkrijgen bij Etienne Vanoirbeek, Oude Processieweg 32 Nieuwerkerken - ☎ 011/686125.

Cosen, 10 October 1922.

O, Monseigneur ! Zie thans uw kinderscharen
 Hier gansch verheugd, eerbiedig rond U staan,
 Uw zegen zal ons voor het kwaad bewaren
 En met ons zijn op onze levensbaan.

Refrein:

Wij juichen nu; wees welkom in ons midden,
 Want gij brengt ons met U Gods Zegen aan.
 Wijd thans ons kerk, en wil er God voor bidden,
 Dat het Geloof hier rotsvast blijv' bestaan !

Gij, Limburgsch Zoon, als bisschop hoog verheven,
 Gij mint een volk, dat leeft in eer en deugd;
 Wij minnen U en door ons deugdzaam leven,
 Zal elk van ons, steeds zijn uw ware vreugd.

Refr.: Wij juichen nu, enz.

Wij danken U dat gij ons kerk komt wijden
 Waar elken dag, het offer wordt gebracht.
 Waar Jezus steeds ons troost is in het lijden,
 En van ons ziel wil zijn de ware kracht.

Refr.: Wij juichen nu, enz.

GERARD JORIS, DE EERSTE SCHOOLMEESTER VAN ONS DORP NIEUWERKERKEN - GORSSUM SCHELFHEYDEN.

Geboren in Gorssum-Schelfheyde op 12 juli 1825 en overleden op 3 oktober 1896.

De meest gekende zoon van Gerard Joris was Odilon Joris die boer, boomkweker en gemeenteraadslid was. Odilon was de vader van o.a. drie gebroeders Joris die jarenlang een boerderijtje en een goed marcherende kolenhandel hadden, waar nu het gemeentehuis staat. Een andere zoon Baziel was de vader van de door iedereen gekende Mathilde Joris, geliefd en geëerd als de vroegere bazin van café en zaal Sportwereld.

Jefke Bonneux van Kozen schrijft dat Gerard zijn diploma behaalde aan het College van St Truiden (vroeger Normaalschool), en dat hij op 23-12-1847 met algemeenheid van stemmen door de gemeenteraad benoemd werd tot de eerste schoolmeester van Nieuwerkerken en Gorssum-Schelfheyden. 15-01-1848 was zijn eerste schooldag in een lokaaltje van het gemeentehuis met 70 kinderen. Op 1-2-1851 beslist de gemeenteraad van Nieuwerkerken een school te bouwen. Kostprijs 3.662Fr., waarvan voor Nieuwerkerken 885Fr., voor Gorssum 400Fr., en de rest voor de Staat en de Provincie. Kostprijs voor meubelen 324Fr., en op 01-01-1853 kon Gerard Joris in zijn nieuwe school beginnen, die stond naast de parking aan de kerk tegenover café Spotwereld, nu woonhuis Roger Strauven.

Schoolplicht was er niet en in de winter had Gerard soms meer dan 100 kinderen; maar in de zomer veel minder, de kinderen moesten al heel jong thuis helpen.

In 1872 begint Gerard zijn "Geschiedenis van Nieuwerkerken" te schrijven en in zijn voorwoord van 20 maart 1872 lezen we:

Geachte lezer.

Misschien hebt gij bij den eerste oogopslag op den titel van dit werkje al reeds niet bij u zelve gedacht, wat belangen er zijn om zich bezig te houden met het najagen van de nietige gebeurtenissen die in een zo gering dorp als Nieuwerkerken hebben plaatsgehad, waar gij tot op heden toe, zelden of liever nooit hebt van horen spreken? Die zelfde gedachten hebben ook lange tijd in mijn geest gewoeld en mij wederhouden mijn plan ten uitvoer te brengen, en tevens het verlangen van eenen edelen heer te voldoen.

Eindelijk ben ik, in plaats van wederhouden, zelf aangezet geworden mijne krachten in te spannen en pogingen te doen, ten einde door het ophelderen der gebeurtenissen, die in ons dorp hebben plaatsgehad, uit de eeuwig durende duisternis te trekken waar het tot heden toe ingedompeld is geweest. Ik heb als een gewichtig punt beschouwd de waarheid niet aan de sierlijkheid of gezindheid op te offeren, want op onze dagen is de leugentaal vrij dikwijls met sierlijke bewoordingen en krachtige figuren ingekleed, om alzo des te beter het gevoel der lezer op te wekken en hunne ogen te verblinden.

Indien de daadzaken, die in onze gemeente gebeurd zijn, niet gewichtig zijn, dat is mij ene reden te meer om deselve niet te laten verloren gaan, want grote gebeurtenissen blijven langer bij, maar kleine zijn, om zo te zeggen, zo geschied zo vergeten.

Elke ware vaderlander aanziet de geschiedenis zijner voorouders als een heiligdom. Zo hoog moeten wij dan die schone kleinere daden niet schatten, die eens gepleegd werden op de plaats zelve waar wij het licht zagen, waar onze wieg stond, waar de stoffelijke overblijfsels berusten van afgestorvene ouders, bloedverwanten en vrienden, waar de gelukkigste stonden onzer kindsheid en jeugd vervlogen, de plaats die bestemd is om eens eene langdurige rust aan onze lichamen te verschaffen.

Ik heb mij enige afwijkingen moeten veroorloven, om mijn gezegden klaar en duidelijk te maken, daarom is het dat ik op sommige plaatsen algemene feiten nodig geacht heb in het kort aan te stippen om de geëerde lezer van alle ongemakkelijkheid en duisterheid te sparen. Deze gebeurtenissen, hoe verre zij dan ook van het doel dat ik mij voorstel verwijderd zijn, moeten echter onrechtstreeks tot deze verhandeling bijdragen.

Het enigste verlangen dat ik koester, is door mijn geachte lezers verstaan te worden. Dit verlangen heeft me doen besluiten mijne gedachten zo eenvoudig mogelijk uit te drukken, vandaar dat geleerde hoofden mij wellicht zullen ten laste leggen, om ene stijl ontbloot van alle zwier, van alle versiering te hebben gebezigd. Ik steun meestal op de waarheid mijner gezegden, die zo niet een der voornaamste vereisten van ieder opstel toch altoos in een opsomming van gebeurtenissen moet heersen. Want hoe schoon enen daadzaak bijgebracht zij of niet, ontbreekt er de waarheid, dan is zij ene schone bloem met enen onaangenaamen geur.

Ziedaar de gedachten die mij bij het opstellen van dit werkje gediend hebben.

Nieuwerkerken, de 20ste maart 1872.

In zijn "Geschiedenis van Nieuwerkerken" 82 bladzijden in totaal lezen we dat $\frac{3}{4}$ van België in de 6e en 7e eeuw bossen en moeras was; dat St-Trudo zijn abdij stichtte in 657 in een onbewoond oord met aan de uiteinden Rummen, Herk de Stad, Zoutleeuw. Het ontstaan van Cortenbosch in 847; het klooster in den Mierhoop-Zijp met zoals alle kloosters- zeker toen- grote bezittingen.

Moeilijkheden met de Prins van Luik, onenigheid en vijandelijkheid met de Graaf van Rummen, steeds grotere rijkdom, weelde en braspertijen bij kloosterlingen Tempeliers, en grote armoede bij de schaarse bevolking - die in ongenade vielen bij o.a. de Prins van Luik, de Graaf van Rummen en andere Heren - vluchtten naar en bevolkten de bossen in Nieuwerkerken dat een soort vrijdom was volgens Gerard. Het bouwen van een kasteel en kerk in de nabijheid van het klooster, het bouwen van een Raedtshuis in 1387 met wetten en straffen, de Franse Revolutie en de doortocht van de Hollanders vullen 69 blz. van zijn geschiedenis.

(Nota van de redactie: de objectiviteit gebied hier te zeggen dat onderwijzer Joris ook niet ontsnapte aan de in de 19de eeuw veel verspreide verleiding om de lokale geschiedenis op te fleuren met een aantal geschiedkundige feiten die wetenschappelijk niet bewezen waren).

Schooloorlog !

“Vernietiging van het onderwijs” schrijft meester Joris over wat later de 1ste schooloorlog genoemd word.

Bij de verkiezingen in 1879 behalen de liberalen de volstrekte meerderheid in kamer en senaat, en veranderen de schoolwetten in het lager onderwijs waardoor kerk en geestelijkheid veel minder inspraak krijgen in het gemeentelijke en het staatsonderwijs.

Groot ongenoegen bij de katholieke geestelijkheid die een spotgebed opstelden dat eindigde met: “Van ongelovige en Goddeloze onderwijzers verlos ons Heer” en dat op zondag na de preek voorgelezen werd in de kerken. Zij leerden een lied met onder andere volgende zinsnede: “Zij zullen haar niet krijgen, de schone ziel van 't kind”.

Dagbladen - meestal katholiek - steunden, en rijke kasteelheren bouwden nieuwe scholen - ook een meisjesschool in Nieuwerkerken - en pastoors en kasteelheren dwongen ouders moreel om hun kinderen naar hun scholen te sturen, waar de kerk volledig de baas was. Gerard Joris schrijft dat vele getuigen verklaarden dat de pastoor weigerde een stervende vader, moeder, broeder de laatste sacramenten toe te dienen, en dat de landbouwers hun gehuurde gronden verloren. Iedereen bewerkte toen een stukje grond en de kerken waren de grote grondbezitters. In heel Limburg stapten maar 3 of 4 onderwijzers uit gemeente- of staatschool op aandringen van hun pastoor over naar het vrije onderwijs.

De kerkelijke overheid schilderde gemeente- en officiële scholen af als geuzen en liberalen. Andersom was het: de pastoors houden het volk dom, baron en kasteelheren houden het volk arm.

Viering meester Joris.

Den 20sten december 1882 werd aan Gerardus Joris, onderwijzer, het burgerlijk Erekrus 1ste klas vergund en op zondag 4 maart 1883 verzamelde het onderwijzerspersoneel van het kanton St Truiden en omliggende samen met de inspecteurs zich rond meester Joris. Meerder welluidende toespraken van inspecteurs, leden van het schoolcomiteit St-Truiden en collega's worden volledig vermeld in zijn geschiedenis.

Meester Joris zijn antwoord klonk als volgt: “Mijnheer”, zo sprak hij, “Het verblijdt en vereert mij U allen rond mij geschaard te zien. De verknochtheid, die gij mij vandaag bewijst, treft mij diep, want zij verzekert mij dat mijne inzichten, mijne bedoelingen de onze zijn, dat mijn arbeid en mijn zwoegen voor de stoffelijke en zedelijke verbetering des volks U niet onverschillig hebben gelaten.

Indien mijne 35-jarige loopbaan iets goed mocht strekken, is het echter niet enkel aan mijne persoonlijkheid te wijten.

Onze Heeren inspecteurs hebben mij steeds moedig en onwankelbaar ter zijde gestaan, en hun behoort het ruime aandeel in mijne beloning. Recht en rede heb ik immer over de kuiperijen der heerszucht trachten te doen zegepralen, en thans is de heilige zaak der vooruitgang gered, gered is 'Ons Vaderland', dat het juk van het ultramontanisme heeft afgeworpen en morgen juichend zijn bevrijding, zijne verlossing zal vieren.

Als slot van de viering zei inspecteur Debruyn: “De Heren Inspecteurs zijn wel geacht van de onderwijzers, verre van het voorbeeld te volgen van menige andere, die in hun onderwijzers niets zien dan slaafse onderdanen, behandelen zij deze als broeders, als kinderen die met hun hetzelfde doel betrachten; Volksonderwijs en Volksbeschaving. Zij zien in hen slechts vrienden, die hen behulpzaam zijn in het volbrengen der lastige taak van opvoeder! Dat is de reden der verbroedering tussen de heren inspecteurs en de onderwijzers.”

Het ogenblik was heerlijk voor dezen ijverige en moedige strijder welke rond zich geschaard zag zijne familie, zijn oversten, zijn ambtgenoten en vrienden, van buiten eene menigte volks die hem toejuichten, geweeschoten ter zijner eer gelost en het muziek dat hare spelende en zegepralende noten hem toestuurd. Lang zal alle geheugen de gelukkige stonden van dit echte broederfeest bewaren. De fanfare van Jerusalem van St Truiden kwam den held van het feest eene serenade geven.

Meester Joris bleef trouw aan zijn gemeenteschool, ondanks druk van geestelijke overheid. Bij de volgende parlementsverkiezingen was er een katholieke meerderheid die op 20 september 1884 de schoolwetten weer veranderen nu ten voordele van kerk, kloosters en priesters volgens meester Joris met als gevolg grootse betogingen voor of tegen nieuwe schoolwetten. De gemeentebesturen beslisten of de gemeentescholen bleven of vervangen werden door vrije scholen, maar zoals iedereen weet was in die tijd de pastoor meestal de baas van dorp en gemeente en in de 9 kantons van Limburg werden 116 gemeentescholen afgeschaft.

In Nieuwerkerken werd de schoolvakantie verlengd tot 12 november 1884 en de dag der kiezing 19-10-1884 ontving gemeenteonderwijzer Gerard Joris ene beslissing van de gemeenteraad waardoor men hem verwittigde dat de gemeenteschool was afgeschaft en door de private vervangen werd. De gemeenteschool werd gesloten en achteraf verkocht.

Lucienne Swijsen, buurmeisje van de Gemeenteschool voelde zich als kind schooljuffrouw op de trede in het vroegere klaslokaal en zag farden vol papieren en documenten bij Mathilleke en Rikus van Raisin die in het schoolhuis woonden.

De laatste woorden van meester Gerard Joris in zijn "Geschiedenis van Nieuwerkerken" zijn.

"Ziedaar de onderwijzer, die gedurende 35 jaren aan de opvoeding der jeugd gewerkt heeft, opeens door de haat die zijnen pastoor hem toedroeg van zijne bediening opgeschorst en door eenen private vervangen".

Geoorloof mij, geachte lezer, u de redenen van de verandering aan te halen. De pastoor die hier de alleenheerser geweest is en bleef, kon de gemeenteonderwijzer niet zo gemakkelijk onder zijne heerschappij brengen, gelijk zijne andere parochianen. Hij koos zijne plichten boven alle beloften, bleef getrouw aan zijne gezworen eed, en wederstond, gedurende 5 jaren aan alle bedreigingen en vervolgingen. Men verlangde dat de onderwijzer zijne school zou sluiten, maar hij weigerde, bleef getrouw zijne plichten vervullen en zijn innig verlangen was, de leerlingen in zijne school te hebben, en een goed onderwijs te kunnen geven. De geestelijkheid werd krachtig ondersteund door het gemeentebestuur en de rijke kasteelheren des omtreks; hier ontbrak geen geld om de ouders over te halen van hunne kleinen de private school te doen bijwonen.

Ziedaar hoever de haat enen geestelijken persoon kon brengen, die enige jaren te voren zijnen oprechte vriend was, nu alle mogelijke middelen aanwendde om dien ouden gedecoreerden onderwijzer te vervolgen en door enen ongeletterde te doen vervangen.

Ouderen hebben meegemaakt dat door kerk, katholieke pers en geestelijkheid het vrije onderwijs als enig goed onderwijs aanzien werd, al was gemeentelijk en officieel onderwijs zeker veel voordeliger voor de portemonnee van de ouders. Bij de parlementsverkiezingen van 1954 kwam er een meerderheid van socialisten en liberalen aan het bewind en de socialist Collard werd Minister van Onderwijs met als gevolg "GROTE Schooloorlog" 54-58 met stakingen, betogingen, optochten, bijna revolutie, waar katholieken het hadden over: "De ziel van het kind" spraken andersdenkenden over: "De frank van het kind".

Zelf heb ik de betogingen meegemaakt tegen Collard, maar moet ik toegeven dat er voor het personeel- zeker het vrouwelijk- veel veranderd en verbeterd is. Een onderwijzeres die trouwde voor 1950 verloor haar betrekking in het Vrije Onderwijs, en onderwijzend personeel krijgt sinds Collard zijn wedde rechtstreeks van de Staat wat voor velen een serieuze verhoging van wedde betekende.

In een oud museumklasje in Frans-Vlaanderen las ik op een vergeeld document:

In het jaar onzes Heren 1872.

RICHTLIJNEN VOOR LEERKRACHTEN.

- De leerkrachten moeten iedere dag de lampen bijvullen en de schoorsteen veggen.
- Iedere leerkracht moet een emmer water meebrengen en een bak kolen voor de behoeften van de schooldag.
- Besteed veel zorg aan het maken van de pennen. Men kan de pennen aanpunten op de manier die het meest gewenst is voor iedere leerling afzonderlijk.
- Mannelijke leerkrachten mogen per week één avond besteden aan het werven van een echtgenote, of twee avonden per week indien ze geregeld ter kerke gaan.
- Na tien uur aanwezigheid in de school mogen de leerkrachten de resterende tijd besteden aan de lectuur van de Bijbel of andere nuttige boekwerken.
- Vrouwelijke leerkrachten die huwen of zich op het slechte pad begeven dienen ontslagen te worden.
- Iedere leerkracht zal bij elke uitbetaling een behoorlijk deel van zijn verdiensten opzij leggen om ervan te genieten in de jaren dat hij aftakelt. Zo wordt hij geen last voor de gemeenschap.
- Iedere leerkracht die rookt, alcohol in enigerlei vorm tot zich neemt, kansspelen bijwoont, herbergen bezoekt of zich laat scheren in een barbierswinkel, zal terecht aanleiding geven tot argwanende bedenkingen over zijn morele opvattingen, over de eerbaarheid van zijn oogmerken, over zijn onkreukbaarheid en rechtschapenheid.
- De leerkracht die vijf jaar plichtsgetrouw en zonder fouten zijn taak heeft vervuld, kan een loonsverhoging van 25 cent per week ontvangen, mits akkoord van het Ministerie van Onderwijs.

Goede ouwe tijd !!! Geef mij maar deze tijd.

Jean Thomas